

VAPAUTTAMISYKSIKKÖ VAPAUTUMISEN TUKENA -tutkimus vapauttamisyksikkötoiminnan kehittämiseksi

---

Valkonen, Marja-Liisa

Laurea-ammattikorkeakoulu
Tikkurila

VAPAUTTAMISYKSIKKÖ VAPAUTUMISEN TUKENA
-tutkimus vapauttamisyksikötoiminnan kehittämiseksi

Marja-Liisa Valkonen
Sosiaali- ja rikosseuraamusala
YAMK
Opinnäytetyö
Toukokuu 2012

Marja-Liisa Valkonen

VAPAUTTAMISYKSIKÖ VAPAUTUMISEN TUKENA - tutkimus vapauttamisyksikötoiminnan kehittämiseksi

Vuosi

2012

Sivumäärä

42 + liitteet

Tämä opinnäytetyö on tutkimus vapauttamisyksikötoiminnasta. Opinnäytetyö on laadullinen tutkimus vapauttamisyksikötoiminnan kehittämiseksi. Tutkimuksen toteuttamiseksi haastatelin Kuopion vapauttamisyksikön henkilökunnan. Haastatteluja oli kaikkiaan kahdeksan ja niiden avulla pyrin selvittämään, miten vapauttamisyksikötoiminta soveltuu entisen avolaitoksen puitteisiin, miten avovankilaosaston entinen henkilökunta sekä entiset toiminnot soveltuvat uudenlaiseen laitokseen. Lisäksi olen tarkastellut vankitietojärjestelmästä tietyllä aikavälillä vapauttamisyksikköön sijoitettujen vankien sijoitusperusteita, rangaistusajan suunnitelmien tavoitteita sekä niiden toteutumista.

Opinnäytetyön teoriaosuus on rakentunut Rikosseuraamuslaitoksen nykytilanteesta, vankeusajan kuntouttavasta merkityksestä, vapautumisen valmistelusta, suunnitelmallisen rangaistusajan ja yhteiskuntaan integroitumisen merkityksestä.

Kuopion vapauttamisyksikkö on aloittanut toimintansa 1.5.2010 entisissä Kuopion avovankilaosaston tiloissa. Kuopion vapauttamisyksikössä on 20 paikkaa miesvangeille. Vangit sijoitetaan vapauttamisyksikköön erityisesti vapautumisen valmistelua varten. Vangit vapautuvat pääasiassa Kuopioon tai lähiympäristöön ja vapautumista valmistellaan verkostotyönä.

Tutkimuksen tuloksena esille nousi vapautumisen valmistelun tärkeä merkitys. Vapauttamisyksikköön voidaan sijoittaa vankeja, jotka tarvitsevat paljon tukea vapautumisen valmistelussa. Kaikki vangit eivät pysty sijoittumaan avolaitoksiin tuomionsa aikana ja vapauttamisyksikkö voi toimia laitoksena, joka tarjoaa avoimemmat olosuhteet sekä riittävästi tukea vapautuvalle vangille. Vapautumisen valmistelussa oleellisiksi toimenpiteiksi nousevat asunnon hankinta ja toimeentulon järjestämisen tarve. Osalle vangeista on tarpeen järjestää kuntouttavaa toimintaa tai tukea työ- tai opiskelupaikan hankinnassa. Moni vapautuva vanki tarvitsee päihdekuntoutus- tai mielenterveyspalveluja. Kuopion vapauttamisyksikössä on pystytty vastaamaan vapautuvan vangin tarpeisiin. Kuopion vapauttamisyksikkö on pieni yksikkö, joka sijaitsee taajamassa, jonne vapautuu paljon vankeja. Lisäksi palvelut ovat joustavasti saatavilla.

Asiasanat: vapauttamisyksikkö, vapautumisen valmistelu, suunnitelmallinen rangaistusaika, kuntoutus.

Marja-Liisa Valkonen

RELEASE UNIT SUPPORTING RELEASE - study for the development of release unit operation

Year	2012	Pages	42 + appendices
------	------	-------	-----------------

This final thesis is a study on release unit operation. The thesis is a qualitative study for the development of release unit operations. For the purposes of this study, I interviewed the personnel of the Kuopio Release Unit. There were a total of eight interviews, which were designed to determine how the release unit operation fits the former open facility, and how the former personnel of the open prison unit and the former functions have adapted to the new kind of facility. In addition, I have used the prisoner information system to examine the placement grounds for prisoners placed in the release unit within a certain timeframe, as well as the objectives for the period of punishment and their realization.

The theory part of the final thesis consists of a look into the current state of the Criminal Sanctions Agency, the rehabilitating significance of imprisonment, preparations for release, and the significance of the planned period of punishment and integration into society.

The Kuopio Release Unit began its operation on May 1, 2010 in the former premises of the Kuopio Open Prison Unit. Kuopio Release Unit holds 20 spaces for male prisoners. The prisoners are placed in the release unit particularly in preparation for their release. The prisoners are mainly placed in Kuopio and the surrounding areas after their release, and the release is prepared for via networking.

The results of the study show that the preparations for the release were extremely significant. The release unit may be used to house prisoners who need plenty of support in preparing for their release. Not all prisoners may be placed in open facilities during their sentence, and therefore the release unit may function as a unit with more open conditions and enough support for the prisoner about to be released. In preparation for release, finding an apartment and arranging a source of income were considered the most important actions. Some prisoners need rehabilitation or support in finding work or study places. Many released prisoners need substance abuse rehabilitation or mental rehabilitation services. Kuopio Release Unit has been able to meet the needs of the prisoners about to be released. Kuopio Release Unit is a small unit located in a population center with plenty of released prisoners. In addition, services are available when needed.

Keywords: release unit, preparation for release, planned period of punishment, rehabilitation.

Sisällys

1	JOHDANTO	7
2	RIKOSSEURAAMUSLAITOKSEN KUVAUS	9
	2.1 Rikosseuraamuslaitoksen tehtävät	9
	2.2 Vangit	10
	2.3 Vankilan tehtävä	10
3	VAPAUTTAMISYKSIKKÖ OSANA VANKEUTTA	12
	3.1 Vapauttamisyksikkötoiminta	12
	3.2 Kuopion avovankilaosaston perustaminen	14
	3.3 Kuopion vapauttamisyksikkö	16
4	KUNTOUTUS VANKIEN YHTEISKUNTAAN PALAAMISEN TUKENA	18
	4.1 Kuntoutus vankilassa	18
	4.2 Vankilan terveydenhuolto ja päihdekuntoutus.....	19
	4.3 Työhön kuntoutus ja toimeentulon järjestäminen	20
	4.4 Asuminen vapautumisen jälkeen ja perhetilanteen tukeminen.....	20
	4.5 Kuntoutuksen merkitys vapautumisen tukena	21
5	TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA TOTEUTTAMINEN.....	22
6	TUTKIMUKSEN MENETELMÄT JA AINEISTON ANALYYSI	25
	6.1 Laadullinen tutkimus	25
	6.2 Laadullisen aineiston analyysi	26
7	TUTKIMUKSEN TULOKSET	29
	7.1 Vankitietojärjestelmästä saadut tiedot	29
	7.1.1 Millä perusteilla vankeja on sijoitettu Kuopion vapauttamisyksikköön?	29
	7.1.2 Miten rangaistusajan suunnitelmien tavoitteisiin vapauttamisyksikössä on vastattu?	29
	7.2 Haastattelujen tuloksia	30
	7.2.1 Miten vapauttamisyksikön toimintaa suunniteltaessa henkilökunnan määrä ja ammatillinen suuntaus huomioitiin sekä miten henkilökuntaa perehdytettiin erityisesti vapauttamisyksikkötoimintaa varten?	30
	7.2.2 Miten vapauttamisyksikkötoiminta soveltuu tavanomaisen avovankilaosaston puitteisiin ja rakenteisiin sekä millaisia kehittämistarpeita on noussut esille?	32
	7.2.3 Mitä ovat ne erityiset vapauttamistoimenpiteet, joiden perusteella vangit sijoitetaan vapauttamisyksikköön sekä miten toimenpiteisiin pystytään vastaamaan?.....	34
8	TUTKIMUSTULOSTEN YHTEENVETO	37
9	POHDINTAA	39
10	KEHITTÄMISEHDOTUKSIA	41
	Lähteet	42

Liitteet	44
Liite 1. Haastattelurunko	44
Liite 2. Haastattelulupa	45
Liite 3. Saatekirje	46
Liite 4. Tutkimuslupahakemus	47
Liite 5. Tutkimuslupa	49

1 JOHDANTO

Rikosseuraamusalalla on siirrytty kohti avoimempaa rangaistusten täytäntöönpanoa. Tämä tarkoittaa avolaitosten ja yhdyskuntaseuraamusten käytön lisäämistä.

Organisaatiouudistuksen myötä on kehitetty menetelmiä, joilla vapauttamisvaiheesta pyritään saamaan mahdollisimman hyvin rikoksetonta elämää tukeva. Avoimempaa täytäntöönpanoa tukevat muun muassa valvotun koevapauden käyttö sekä vapauttamisyksikköjen perustaminen.

Kuopion vapauttamisyksikkö on aloittanut toimintansa 1.5.2010. Opinnäytetyöni on tutkimus Kuopion vapauttamisyksikön toiminnasta. Opinnäytetyöhön olen kerännyt haastattelemalla tietoa Kuopion vapauttamisyksikön henkilökunnan kokemuksia tähänastisesta toiminnasta, vapautumiseen liittyvistä toimenpiteistä sekä vankitietojärjestelmän avulla tietoa vapauttamisyksikköön sijoitettujen vankien sijoitusperusteista. Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten vapauttamisyksikkötoiminta eroaa aikaisemmasta perinteisestä avolaitostoiminnasta sekä mitä asioita on huomioitava vankeja sijoitettaessa vapauttamisyksikköön vapautumisen sisällön kannalta, Kuopion vapauttamisyksikölle asetettujen tavoitteiden soveltumista laitoksen ja henkilöstön resursseihin. Lisäksi tarkastelen, mitä ovat ne erityiset vapauttamistoimenpiteet, joiden perusteella vankeja sijoitetaan vapauttamisyksikköön. Tarkoitus on myös muodostaa kuva siitä, miten vapauttamisyksikölle kohdistetut tavoitteet ja konkreettinen toiminta kohtaavat.

Opinnäytetyön kohderyhmä on Kuopion vapauttamisyksikön henkilökunta sekä sinne aikavälillä 1.5.2010-31.3.2011 sijoitetut vangit. Opinnäytetyön aihetta valitessani halusin tehdä tutkimusta ajankohtaisesta aiheesta. Lisäksi aiheen valintaa ohjasi sen liittyminen omaan työhöni Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskuksessa; arviointikeskus vastaa vankien sijoittamisesta vapauttamisyksikköön. Vapauttamisyksikön toiminnan kehittämisen tarkastelu on ajankohtainen myös siksi, että toiminta on vielä uutta, eikä siitä ole juurikaan kokemuksia. Vapauttamisyksikkötoimintaa ollaan edelleen laajentamassa ja toimintaa on tarkoitus käynnistää mm. pääkaupunkiseudulla ja Tampereella. Jyväskylässä on edetty ns. vapauttamisverkoston rakentamisessa.

Kuopion vapauttamisyksikölle on asetettu tavoitteita, joiden mukaan toimintaa tulee edelleen kehittää, tehostaa ja laajentaa. Tällä hetkellä esille nousevia pohtimisen aiheita on mm. miten tulostavoitteisiin voidaan vastata. Vapauttamisyksikköön tulee sijoittaa tavoitteiden mukaan yhä enemmän vankeja sekä valvottuun koevapauteen pitäisi sijoittaa enemmän vankeja. Avolaitostoiminta pitäisi samalla toteutua edelleen sisältäen vankien laitoksen ulkopuolella tapahtuvan opiskelun ja työssä käymisen. Pystyykö vapauttamisyksikkö käytännössä toimimaan fyysisesti samassa tilassa avolaitoksen kanssa vai olisiko tarkoituksenmukaista perustaa erilliset tilat vapauttamisyksikölle ja avolaitokselle?

Opinnäytetyön teoreettinen näkökulma painottuu vankien yhteiskuntaan integroitumiseen, vapautumisen valmisteluun, verkostotyön ja suunnitelmallisen rangaistusajan merkitykseen sekä vankilan ja vankeusajan kuntouttavaan merkitykseen. Rangaistusajan painopisteen muuttumisesta kuntouttavaan suuntaan on kirjoitettu paljon, mitä tietoa olen koonnut teoriaosuuteen. Myös vankien vapautumisvaihetta ja yhteiskuntaan integroitumista edistäviä toimenpiteitä tarkastelen teoriaosuudessa.

Vankeinhoidossa on viime vuosina pyritty panostamaan vapauteen valmentavaan työhön aiempaa enemmän ja vankilasta vapautuneiden suunnitelmallista vapautumista on kehitetty. Siihen velvoittaa myös nykyinen vankeuslaki. Vankeinhoidon kehittyminen on lähentänyt erityisesti avolaitoksissa rangaistusta suorittavien vankeuden täytäntöönpanoa kohti muuta yhteiskuntaa esimerkiksi laitoksen ulkopuolisiin toimintoihin osallistumisen ja poistumislupien muodossa. Lisäksi tekninen kehitys on mahdollistanut vapauden ja liikkumisen kontrolloinnin ilman, että tuomittu suljetaan vankilaan. Menettelyä sovelletaan valvotun koevapauden täytäntöönpanossa ja samankaltaista kontrollia toteutetaan uudessa valvontarangaistuksessa. (Kaurala & Kylämarttila 2010, 5; Mohell & Pajuja 2006, 26-27.)

Vankeuden täytäntöönpanon tavoitteena on lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vankeusaikana vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan (Vankeuslaki 1 luku 2 §). Tämä tapahtuu tukemalla vangin toimintakykyä ja tarjoamalla hänelle mahdollisuus terveytensä ylläpitämiseen. Tavoitteiden toteuttamiseksi arviointikeskuksessa laaditaan yksilöllinen rangaistusajan suunnitelma yhteistyössä vangin kanssa. (Kaurala & Kylämarttila 2010, 7.)

”Rangaistusajan suunnitelma pitää sisällään suunnitelman vangin sijoittamisesta, toiminnasta rangaistusaikana, valvotusta koevapaudesta ja ehdonalaisesta vapauttamisesta sekä poistumisluvan myöntämisestä. Hyvissä ajoin ennen vangin todennäköistä vapauttamista suunnitelmaa täydennetään vapauttamissuunnitelmalla ja valvontasuunnitelmalla.” (Vankeuslaki 4 luku 6 2§).

Rangaistusajan suunnitelmaa laadittaessa arvioidaan mm. vangin elämäntilannetta ja rikolliseen käyttäytymiseen johtaneita tekijöitä. Suunnitelmassa määritellään vangille yksilölliset tavoitteet ja toiminnan yleiset suuntaviivat. (Rise 2006e). Toiminta voi koostua työstä, koulutuksesta tai muista vangin valmiuksia kehittävästä toiminnoista, kuten kuntoutuksesta. (Kaurala & Kylämarttila 2010, 8.)

2 RIKOSSEURAAMUSLAITOKSEN KUVAUS

2.1 Rikosseuraamuslaitoksen tehtävät

Rikosseuraamuslaitoksen perustehtävä on vastata tutkintavankeuden toimeenpanosta sekä yhdyskuntaseuraamusten ja vankeusrangaistuksen täytäntöönpanosta. Rikosseuraamuslaitoksen täytäntöönpanemat seuraamukset jaetaan vankeusrangaistuksiin ja vapaudessa suoritettaviin yhdyskuntaseuraamuksiin. Vankilat vastaavat tuomioistuinten määräämien ehdottomien vankeusrangaistusten ja sakon muuntorangaistusten täytäntöönpanosta. Rikosseuraamuslaitoksen strategiaan on kirjattu rikosseuraamuslaitoksen arvoiksi ihmisarvon kunnioittaminen, oikeudenmukaisuus, usko ihmisen mahdollisuuksiin muuttua ja kasvaa sekä turvallisuus. Rikosseuraamuslaitoksen keskeisiksi tavoitteiksi on asetettu pyrkiminen rikoksettomaan elämään aktiivisella verkostotyöllä. Se pyritään toteuttamaan kiinnittämällä huomiota rangaistusten täytäntöönpanon sisältöön sekä yhteistyöhön muiden viranomaisten ja kolmannen sektorin toimijoiden sekä tuomitun lähiverkoston kanssa, mikä lisää tuomittujen valmiuksia yhteiskuntaan kiinnittymiseen. Tavoitteena on myös suuntautua turvallisesti kohti avoimempaa ja vaikuttavampaa täytäntöönpanoa. Se tarkoittaa käytännössä sitä, että joustavat ja turvalliset rakenteet ja seuraamusprosessit mahdollistavat ja tukevat avoimempaa ja vaikuttavampaa täytäntöönpanoa. Kolmas tavoite on vahvistaa Rikosseuraamuslaitoksen luotettavuutta ja arvostettavuutta organisaationa, jonka osaava ja motivoitunut henkilöstö tekee mielekästä työtä. (Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011-2020, 2; Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2009 -, 9.)

Rikosseuraamusviraston organisaatio uudistui 1.1.2010, jolloin astui voimaan laki ja asetus uudesta Rikosseuraamuslaitoksesta, joka koostuu aiemmasta Rikosseuraamusvirastosta sekä sen alaisuudessa toimineista Kriminaalihuoltolaitoksesta ja Vankeinhoitolaitoksesta. Rikosseuraamuslaitoksen organisaatio koostuu keskushallintoyksiköstä, kolmesta rangaistusten täytäntöönpanosta vastaavasta rikosseuraamusalueesta ja valtakunnallisesta terveydenhuoltoyksiköstä. Kullakin rikosseuraamusalueella on arviointikeskus. Vuoden 2010 alusta Suomi jaettiin kolmeen rikosseuraamusalueeseen: Etelä-Suomen, Itä- ja Pohjois-Suomen sekä Länsi-Suomen rikosseuraamusalueisiin, joita johtamaan perustettiin aluekeskukset Helsinkiin, Tampereelle ja Kuopioon. Rikosseuraamuslaitoksen perusyksiköitä ovat suljetut vankilat, avovankilat sekä yhdyskuntaseuraamustoimistot. Koko maassa on uudistuksen jälkeen yhteensä 16 suljettua vankilaa, 12 avovankilaa, kolme hallinnollisesti jonkin suljetun vankilan alaisuudessa toimivaa avolaitososastoa sekä 16 yhdyskuntaseuraamustoimistoa. Johtamisjärjestelmää muutettiin niin, että osalle vankiloista ja yhdyskuntaseuraamustoimistoista valittiin ns. yhdistelmäjohtajia. (Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2010; Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2009-, 2011, 9.)

2.2 Vangit

Vankiluku kääntyi kasvuun 2000-luvun alussa ja oli korkeimmillaan vuosikymmenen puolivälissä. Vuonna 2006 vankien määrä kääntyi jälleen laskuun ja vuonna 2009 vankien päivittäinen keskimäärä oli 3 492. Vankiloissa oli 16.8.2011 3 234 vankeusvankia. Vankirakenne on muuttunut 2000-luvun aikana. Omaisuusrikoksista tuomittujen määrä on laskenut tasaisesti ja väkivaltarikosten - ennen kaikkea pahoinpitelyrikosten - osuus on noussut. Siveellisyysrikosten sekä liikennejuopumuksista tuomittujen määrä on myös noussut, huumorikoksista tuomittujen määrä on ollut hieman laskussa 2000-luvulla. Alle 20-vuotiaiden vankien määrä on laskenut ja toisaalta yli 50-vuotiaiden määrä on kasvanut. Pitkäaikaishankien ja elinkautista suorittavien osuus on kasvanut. (Rikosseuraamusalan asiakaskunta, työprosessit ja kuntouttaminen 2008, 27; Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2009- 2011, 10.)

Vankeusaikana oikein kohdistetuilla, ajoitetuilla ja tarpeita vastaavilla menetelmillä on mahdollista edistää vankien elämänhallintaa. Rangaistus tulee toimeenpanna suunnitelmallisesti tavoitteena valmiuksien saaminen rikoksettomaan elämäntapaan, yhteiskuntaan sijoittumisen edistäminen ja rikosten ehkäisy. Vuonna 2007 tehtyjen tilastojen perusteella keskeisiä tekijöitä uusimisriskin pienentämisen kannalta ovat ammatilliseen koulutukseen ja työllisyyteen, ajatteluun ja käyttäytymiseen sekä päihdeiden käyttöön liittyvät tekijät. Vankeusrangaistusta suorittavien palveluntarve liittyy yleensä päihdehuollon palveluihin, koulutus- ja työvoimapalveluihin sekä palveluihin, joilla voidaan vaikuttaa vankien ajatteluun ja käyttäytymiseen. Tukea tarvitaan siis yhtäaikaaisesti sekä elämänhallinnan vajeiden että aineellisten edellytysten parantamisessa. (Rikosseuraamusalan asiakaskunta, työprosessit ja kuntouttaminen 2008, 27; Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2009- 2011, 10.)

2.3 Vankilan tehtävä

Vankilan keskeinen tehtävä on pitää yllä järjestys ja turvallisuus vankien kesken. Vankeuteen liittyy yleensä erityispiirteitä, josta syystä tehtävä on haasteellinen. Vanki on sijoitettu vankilaan vasten tahtoaan eikä hän juurikaan voi vaikuttaa laitoksen olosuhteisiin. Vanki on päivittäin paljon tekemisissä toisten vankien kanssa, joiden seuraa hän ei ole itse valinnut. Vanki on riippuvainen henkilökunnasta ja jokapäiväisten arkirutiinien sujuminen joustavasti on tärkeää. Rikollista käyttäytymistä saattaa pahimmillaan edistää muiden rikollisten sosiaalinen tuki, vertaisryhmä voi olla palkitseva. (Hartoneva 2002, 103; Motiuk 2003, 17.)

Vankilan tehtävänä on ollut historian kulussa rikoksentekijän eristäminen yhteiskunnasta, vääryyden sovittaminen, pelottaminen ja vankien kuntouttaminen. 1900-luvulla ryhdyttiin ajattelemaan vankilaa enemmän rikollisten kuntouttamisen näkökulmasta. Suomeen kuntoutusajattelu saapui vasta 1960-luvulla, jolloin vankiloihin perustettiin esimerkiksi psykologin ja sosiaalityöntekijöiden virkoja. 1990-luvulla Suomessa tapahtui vankeinhoidossa merkittävä muutos, jolloin ryhdyttiin ajattelemaan rangaistuksen aikana mahdollisuutta vaikuttaa rikoksentekijöiden myöhempään käyttäytymiseen. (Laine 2002, 123-127; What Works 2003, 4.)

3 VAPAUTTAMISYKSIKKÖ OSANA VANKEUTTA

3.1 Vapauttamisyksikkötoiminta

Vapauttamisyksikön tarkoitus on edistää vankilasta vapautuvien vankien yhteiskuntaan sijoittumista. Vapauttamisyksiköiden perustaminen liittyy oikeusministeriön kriminaalipoliittiseen tavoitteeseen siirtää toiminnan painopistettä laitosseuraamuksista avoseuraamuksiin sekä suljetuista vankiloista avolaitoksiin ja vankien hallittuun vapauttamiseen. Vapauttamisyksiköllä tarkoitetaan yksikköä, johon sijoitetaan lähellä vapautumista olevia rangaistusvankeja. Vapauttamisyksikkötoiminnan tarkoituksena on edistää vankilasta vapautuvien yhteiskuntaan sijoittumista. Vapauttamisyksikkö on luonteeltaan siviilinomainen, pienehkö yksikkö, joka sijaitsee taajamassa, jonne vapautuu paljon vankeja. Tiloja suunniteltaessa otetaan huomioon myös palvelujen saatavuus alueella. Vapauttamisyksikön majoitustilat voivat sijaita samassa rakennuksessa tai useammassa eri paikassa. Tilat hankitaan käyttämällä Rikosseuraamuslaitoksen organisaatioon kuuluvia tiloja tai vuokraamalla erikseen. Vangit majoitetaan pääsääntöisesti yhden hengen huoneisiin. Vapauttamisyksikköön sijoitetaan arvioinnin perusteella yksikön toimintaan soveltuvia rangaistusvankeja, jotka vapautuvat vankilasta joko ehdonalaisten vapauteen tai rangaistuksensa loppuun suorittaneina pääsääntöisesti 2 viikon - 2 kuukauden kuluttua. Poikkeuksellisesti vapauttamisyksikköön voidaan sijoittaa vankeja, joilla on vapautumiseen aikaa vielä korkeintaan puoli vuotta, mikäli lähistöllä ei ole avolaitosta, josta käsin vanki voi käydä siviilityössä tai opiskelemassa vankilan ulkopuolella. (Oikeusministeriön kriminaalipoliittinen osasto 2010.)

Vapauttamisyksikkötoiminnan tulee edistää vankilasta vapautuvan yhteiskuntaan integroitumista ja muistuttaa mahdollisimman paljon tavanomaista arkielämää. Vangit valmistelevat yksiköstä käsin ohjatusti vapautumista varten siviiliasioitaan, esim. asunto-, työnhaku-, sosiaaliturva-, terveydenhuolto- ja perheasioitaan. Vapauttamisyksikössä voidaan myös valmistella valvotun koevapauden toimeenpanosuunnitelmaa sekä ehdonalaisten vapauteen liittyvää valvontaa. Vapauttamisyksikössä voidaan tarjota vapautumisen valmisteluun, arjen taitoihin ja päihteettömään elämään liittyviä ohjauspalveluita, työnhakupalveluita ja vertaisryhmätoimintaa joko itse tuottamalla tai ulkopuolisia palveluita käyttämällä. Sijoitus vapauttamisyksikköön perustuu rangaistusajan suunnitelmaan. Avolaitokseen sijoittamisesta päättää Rikosseuraamuslaitoksen arviointikeskus. (Oikeusministeriön kriminaalipoliittinen osasto 2010.)

Rikosseuraamuslaitoksen oma vapauttamisyksikkötoiminta organisoidaan hallinnollisesti avolaitokseksi tai avovankilaosastoksi. Avolaitoksella tulee olla yhteinen johtaja yhdyskuntaseuraamustoimiston kanssa. Jos vapauttamisyksikkö perustetaan vankilan avolaitososastona, vankilalla on oma johtaja tai yhteinen johtaja yhdyskuntaseuraamustoimiston kanssa. Vapauttamisyksikkötoimintaa on myös tarkoituksenmukaista järjestää toimintamallina, jossa asuminen

ja ohjauspalvelu hankitaan ulkopuoliselta palvelunjärjestäjältä ja Rikosseuraamuslaitos vastaa valvonnasta. Rikosseuraamuslaitos selvittää yhteistyössä oikeusministeriön kriminaalipoliittisen osaston kanssa, mitä lainsäädäntömuutoksia toimintamalli vaatii ja missä muodossa sitä viedään eteenpäin. Ulkopuolisten palveluiden käyttöä vapauttamista edistävään toimintaan kokeillaan sijoittamalla vanki ulkopuoliseen laitokseen tai vastaavaan yksikköön lainsäädännön mahdollistamalla tavalla. (Oikeusministeriön kriminaalipoliittinen osasto 2010.)

Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueelle perustettu vapauttamisyksikkö on aloittanut toimintansa 1.5.2010 Kuopion vankilan yhteydessä toimivassa 20-paikkaisessa avovankilaosastossa. Osastolta on varattu 4-5 paikkaa tehostetun vapauttamistoiminnan tarpeessa oleville vangeille. Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueen arviointikeskuksen Kuopion päätoimipaikka sijoittaa vangit vapauttamisyksikköön rangaistusajan suunnitelman ja avolaitoskelpoisuuden perusteella joko vangin hakemuksesta, vankilan esityksestä tai arviointikeskuksen suoralta päätöksellä. (Kuopion vapauttamisyksikkö 2010.)

Asuminen vapauttamisyksikössä tapahtuu 1-2 hengen huoneissa. Vangit huolehtivat itse asumiseen ja vaatehuoltoon liittyvistä toimista. Rahat ovat vangin hallussa ja kaupassa käydään ohjatusti kaksi kertaa viikossa. Puhelimen ja internetin käyttö on mahdollista osaston järjestyssäännöissä erikseen määriteltynä aikoina ja tavalla. Vapaa-ajan toiminnot tapahtuvat osaston tiloissa tai kaupungin palveluja käyttäen. Osasto käyttää pääsääntöisesti Kuopion vankilan terveydenhuolto- ja ateriapalveluja. (Kuopion vapauttamisyksikkö 2010.)

Kuopion vapauttamisyksikön toiminta sisältää tehostetun vapauttamistoiminnan lisäksi entiset toimintamuodot, avolaitos- ja siviilityön, vankilan ulkopuolisen opiskelun, korjausrakentamisen kurssit sekä valvotun koevapauden. Vapauttamisyksikköön sijoitetun vangin toiminnan ja tehostetun tuen tarve arvioidaan rangaistusajan suunnitelman pohjalta, jota voidaan tarkentaa vapautumisen lähestyessä yksilölliseksi viikoittaiseksi toimintasuunnitelmaksi. Suunnitelman laativat ja tarkistavat Kuopion vapauttamisyksikön rikosseuraamusesimies, rikosseuraamustyöntekijä, oma vartija ja tarvittaessa muu asiantuntija henkilöstöä. Yksilökohtainen vapauteen valmentaminen käsittää päihde-, väkivalta-, ym. henkilökohtaisten ongelmien käsittelyä sekä työhön, opiskeluun, asumiseen, ruuanlaittoon, hygieniaan ym. yksilöllisistä tarpeista tulevien käytännön asioiden hoitamista ja opettelua henkilökunnan avulla tai ostopalveluna. Henkilökohtaisten ongelmien käsittelyssä yksilökohtainen ohjaus on yleisin tuen toimintamuoto, mutta valmiudet ryhmämuotoiseen toimintaan varmistetaan. (Kuopion vapauttamisyksikkö 2010.)

3.2 Kuopion avovankilaosaston perustaminen

Vapauttamisyksikön ”juuret” ovat muodostuneet jo vuonna 1975, jolloin uudistettu rangaistusten täytäntöönpanoasetus astui voimaan ja mahdollisti vangeille työn teon vankilan ulkopuolella sekä opiskelun ulkopuolisissa oppilaitoksissa. Kuopion lääninvankilassa oli vuodesta 1977 alkaen ollut vankilan ulkopuolella työssä ja opiskelemassa käyviä vankeja varten pieni parakkimallinen asuinrakennus, joka on sijainnut vankilan muurin ulkopuolella olevalla vankilan teollisuusalueella. Asuntolaparakissa oli alkujaan asuintilat suihku-, vaatehuolto- ja keittiötiloineen 20 vangille sekä lisäksi vartijan työtilat. Tuolloin tiloissa ei ollut mitään vapaa-ajanviettotiloja. Vuonna 1989 asuntolaparakkiin sijoitettiin sitomon työtilat, jolloin siviilitöissä sekä vankilan ulkopuolella opiskelevien käyttöön jäi 10 vankipaikkaa. Asuntolaparakin tilat olivat erittäin epäkäytännölliset ja huonokuntoiset ja vuosien saatossa muuttuneet asuinkäyttöön kelvottomiksi. Suunnitelmissa oli ollut parakin uusiminen rangaistuslaitoksen ulkopuolella käyvien vankien tarpeita vastaaviksi, mutta suunnitelmat muuttuivat, koska lääninvankila sai kokonaan uuden tilan käyttöönsä. (Törmälä 1997, 5-6.)

Vankila sai hallintaansa vuonna 1992 vankilan vieressä sijainneen musiikkilukion tontteineen. Musiikkilukion tilava rakennuskokonaisuus mahdollisti muutakin, kuin olla pelkästään vankilan ulkopuolella työssä käyvien ja opiskelevien vankien asuintilana. Kuopion lääninvankilan yhteistoimintakokous perusti vuonna 1993 työryhmän suunnittelemaan vankilan omistukseen siirtyneen kunnostettavan musiikkilukion tulevaa toimintaa ja käyttöönottoa. Työryhmä suunnitteli kokoontumisissaan tulevan asuntolan toiminta-ajatusta ja -mallia suljetun osaston näkökulmasta. (Törmälä 1997, 7-8.)

Erääksi toimintamuodoksi esitettiin ns. half-way-house eli puolimatkan koti-tyyppistä toimintaa helpottamaan vapauteen siirtymistä, minkä lisäksi päihteiden väärinkäyttäjien kuntouttaminen olisi uudelle osastolle sopiva toimintamuoto. Työryhmä laajensi näkökulmaansa tutustumalla esimerkiksi päihdeongelmaisten kuntoutuskotiin, Ruotsissa toimiviin puolimatkan koti-tyyppisiin vankilaosastoihin sekä tuolloin yleensäkin uudennlaisiin vankeinhoidon toimintamuotoihin. Tutustumiskäyntien lisäksi työryhmä teki kyselyn eri vankiloille kartoittaakseen vankiloiden henkilökunnan mielipiteitä asuntolassa järjestettävästä toiminnasta. (Törmälä 1997, 9.)

Työryhmä päätyi esittämään asuntolan perusajatukseksi seuraavaa: Asuntola tarjoaa siviilityö- ja opiskelupaikan saaneille vangeille mahdollisuuden työskentelyyn tai opiskeluun vankilan ulkopuolella. Asuntola palvelee erityisesti pitkän rangaistuksen loppuvaiheessa olevia vankeja, joiden vapautumistilanteen kannalta olisi hyödyllistä suorittaa rangaistuksen viimeiset kuukaudet vähemmän laitosmaisissa olosuhteissa. Asuntolaan voidaan ottaa myös Kuopion lääninvankilan sakkovankeja, jotka tarvitsevat tukea ja ohjausta elämäntilanteensa selvitte-

lyssä, mikäli asuntolassa on tilaa. Asuntolan toiminnan perusajatuksena oli vangin elämänhallinnan parantaminen selkeän, tavoitteellisen ja vangin valinnoista koostuvan toiminnan avulla. Tärkeäksi osaksi vangin elämänhallintaa katsottiin rikollisen käyttäytymisen ja päihteiden käytön vähentäminen. (Törmälä 1997, 12.)

Asuntolan toimintaan kuului pyrkimys auttaa vankia arvioimaan elämäntilannettaan, asettamaan tavoitteita päihteettömästä ja rikoksettomasta elämäntavasta käsin sekä suuntaamaan toimintaansa näiden tavoitteiden suuntaisesti. Näihin tavoitteisiin pyrkiessä tuli kaikkien toimijoiden muistaa ihmisarvon kunnioittaminen sekä ottaa vankien mielipiteet huomioon päätöksiä tehtäessä. Toimintojen tuli vastata vankien todellisia tarpeita. Työskentelyssä oli keskeistä yksilöllisen lähtökohdan lisäksi henkilökunnan ja vankien vuorovaikutus, asuinyhteisön toiminnot sekä yhteydet vankilan ulkopuolisten viranomaisten ja läheisten ihmisten kanssa. Vankia pyrittiin auttamaan uusien toimintatapojen löytämisessä alkoholin käyttöön ja rikollisuuteen liittyvän elämäntavan tilalle. Heille pyrittiin tarjoamaan aineksia arkielämän vaateista selviytymiseen, itsestä huolehtimiseen, ongelmien ratkaisemiseen, uusien rakentavimpien keinojen etsimiseen huonosti toimivien tilalle, vaihtoehtoja vapaa-ajan viettoon, apua ihmissuhteiden ylläpitämiseen ja rakentamiseen sekä mm. apua taloudellisen tilanteen selvittelyyn. (Törmälä 1997, 13.)

Asuntolan toiminnan yleistavoitteiksi oli lopulta kirjattu vangin elämänhallinnan parantaminen sekä fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin ja selviämisen edistäminen. Yleistavoitteet oli jaoteltu lisäksi alatavoitteisiin, joita olivat vangin itsestään huolehtimisen taitojen kehittäminen, sosiaalisten taitojen parantaminen, ihmissuhteiden ylläpitäminen, vastuullisuuden lisääminen, kokemusten mahdollistaminen omasta osaamisesta sekä mielekkäiden vapaa-ajanvieton vaihtoehtojen tarjoaminen. Tavoitteisiin pyrittäessä käytettiin seuraavia keinoja: vangin elämäntilanteen kartoitus ja vapauttamissuunnitelman laatiminen, suhteellisen normaali asuminen osastolla, yhteisöllisyys, verkostotyö, fyysisen kunnon ylläpitäminen ja liikunta sekä arkielämän taitojen harjoittelu. (Törmälä 1997, 15.)

Henkilökunnalta osaston tavoitteisiin pyrkiminen edellytti sekä toiminta-ajatuksen sisäistämistä, sitoutumista asuntolan toimintaan ja vankien vapauttamissuunnitelmien mukaisen toiminnan toteuttamiseen että avoimuutta ja joustavuutta työn muodoissa ja menetelmissä. Osaston henkilökunnan työnkuvat olivat laajemmat kuin Kuopion lääninvankilassa työskentelevien. Koko henkilöstön oli pitänyt kasvaa uudenlaiseen ajatteluun ja muuttaa asenteitaan toteuttaakseen asuntolan toiminta-ajatusta. Henkilökunnan ja vankien läheinen vuorovaikutus, yhteisöllisyys ja kasvatuksellinen näkökulma aiheuttivat henkilökunnan roolivaatimusten muuttumisen. Henkilökuntaa asuntolassa työskenteli tuolloin puolet työajastaan vartiopäällikkö, joka vastasi asuntolan toiminnasta, sosiaalityöntekijä, arkisin ylivartija sekä yksi vartija-

autonkuljettaja. Viikonloppuisin asuntolassa työskenteli ainoastaan vartija. (Törmälä 1997, 18.)

Asuntola oli Kuopion lääninvankilan suljettu osasto ja siksi esimerkiksi luvaton poistuminen asuntolasta tai sen alueelta käsiteltiin vangin karkaamisena. Vaikka asuntola oli suljettu osasto, valvonnan taso pyrittiin pitämään mahdollisimman vähäisenä. Asuntolasta pyrittiin kehittämään osasto, jossa vangeille annetaan tiettyjen rajojen puitteissa vapautta ja vastuuta hoitaa asioitaan. Asuntolan toiminta perustui vangin ja henkilökunnan kanssakäymisen avoimuuteen ja molemminpuoliseen luottamukseen. Rajoituksia käytettiin vain, mitä vankilassa pitämisen varmuus ja asuntolan järjestys ja tarkoituksenmukainen toiminta vaati. Asuntolan toimintaan ja asumiseen liittyviä järjestyssääntöjä oli mahdollisimman vähän, mutta niistä pidettiin tiukasti kiinni. Henkilökunta työskenteli asuntolassa arkisin klo 06:00 – 22:00 ja viikonloppuisin klo 08:00 – 22:00 välisenä aikana. Yöllä asuntolassa ei ollut henkilökuntaa, vaan valvonta suoritettiin suljetun vankilan puolelta tekniikan avulla. Asuntolan osastoilla käytiin yöllä tarkastuskäynnillä ja osastojen väliovet suljettiin yön ajaksi. (Törmälä 1997, 19.)

3.3 Kuopion vapauttamisyksikkö

Nykyisessä Kuopion vapauttamisyksikössä työskentelee vakituisesti kolme vartijaa ja kaksi rikosseuraamusesimiestä. Pääsääntöisesti työssä on kerrallaan yksi vartija, jonka työaika on klo 6:45 – 22:00 ja rikosseuraamusesimies, jonka työaika on 8:00 – 17:00. Kuopion vankilan opinto-ohjaaja, erityisohjaaja sekä psykologi käyvät tarvittaessa hoitamassa vankien asioita. Johtaja toimii yhdistelmäjohtajana Kuopion vankilan, vapauttamisyksikön sekä yhdyskuntaseuraamustoimiston kesken. Vapauttamisyksikön toiminnasta vastaa Kuopion vankilan apulaisjohtaja. Vankien terveydenhuollosta ja lääkkeistä vastaa Rikosseuraamuslaitoksen terveydenhuoltoyksikkö. Lääkkeet eivät ole vankien hallussa. Ruokahuolto toimii suljetusta vankilasta, josta tulee valmis ruoka joka päivä. Lisäksi vangeilla on mahdollisuus valmistaa itse ruokaa omalla kustannuksellaan. Vankien vaatehuolto on järjestetty kuten suljetussa vankilassa ja siviilivaatteensa he pesevät itse.

Kuopion vapauttamisyksikön käytössä on 11 huonetta, joissa on yhteensä 20 paikkaa miesvangeille. Väliovien avulla on osastoitavissa 3 erillistä tilaa. Alakerrassa on kaksi osastoa, joista toisessa on kaksi ja toisessa kolme huonetta. Yläkerrassa on yksi iso tila, jossa on kuusi huonetta. Jokaisella osastolla on yhteinen oleskelutila, jossa on mahdollisuus ruokien säilyttämiseen, lämmittämiseen ja ruokailuun sekä yhdessä olemiseen. Vapauttamisyksikössä vankeusrangaistusta valvotaan avolaitosmääräysten mukaisesti, suoritetaan päihdevalvontaa, valmistellaan poistumislupia, siviilityötä tai -opiskelua, valmistellaan ja valvotaan koevapautta sekä hoidetaan yhdessä vangin kanssa vapautumiseen liittyviä asioita.

Vapauttamisyksikössä suorittavat rangaistustaan avolaitoskelpoiset vangit. Osa vangeista on pitkäaikaisvankeja, jotka tulevat suljetusta laitoksesta ja osa tulee suoraan siviilistä. Pitkäaikaisvangeista osa ei vielä vapaudu vapauttamisyksiköstä, vaan he siirtyvät toiseen avolaitokseen jatkamaan tuomion suorittamista. Jotkut vangit vapautuvat ehdonalaiseen valvontaan tai valvotun koevapauden kautta. Vapauttamisyksikössä vangit voivat osallistua vankityöhön, opiskeluun, kuntouttavaan toimintaan tai käydä ulkopuolella työssä tai opiskelemaan. Kaikki vapauttamisyksikössä järjestettävä toiminta perustuu vangille laadittuun yksilölliseen rangaistusajan suunnitelmaan. Sijoitetuille vangeille on tarjolla ammatillista koulutusta, avolaitostyötä tai mahdollisuus siviiliopiskeluun tai -työhön. Lisäksi vangeille voidaan järjestää yksilötyönä psykologipalveluja tai muuta vapauteen ja rikoksettomuuteen valmentavaa kuntoutusta. Vangeille pyritään järjestämään mahdollisuus käydä vapauttamisyksikön ulkopuolella joko itsenäisesti tai valvotusti. Heillä on mahdollisuus olla piha-alueella päiväohjelman mukaisesti. Vangeilla on lisäksi mahdollisuus käydä kaksi kertaa viikossa kaupassa vartijan kuljettamana ruokaostoksilla ja kerran kuukaudessa vaate- ym. ostoksilla. Vangeilla on mahdollisuus valvomattomiin perhetapaamisiin. Heillä on omat rahat hallussaan ja mahdollisuus pitää puhelinta määrättyinä aikoina. (Kuopion vapauttamisyksikön raportti 6.5.2011.)

4 KUNTOUTUS VANKIEN YHTEISKUNTAAN PALAAMISEN TUKENA

4.1 Kuntoutus vankilassa

Rikosseuraamusalan keskeisiin tavoitteisiin kuuluu uusintarikollisuuden vähentäminen ja rikollisuutta ylläpitävän syrjäytymiskehityksen katkaiseminen. Tavoitteen saavuttaminen edellyttää turvallisuusnäkökulmien huomioimisen ohella sitä, että tuomitun yhteiskunnassa selviytymistä sekä terveyden ja hyvinvoinnin ylläpitoa tuetaan. Lähtökohtana on rikoksettoman elämäntavan omaksuminen, johon pääsemisen keinoina käytetään tuomitun tukemista ja motivoimista rikoksettomaan elämään, tuomitulle asetettujen rajojen noudattamista ja yhteiskuntaan vaikuttamista siten, että tavoitteiden mukainen toiminta on mahdollista. Kuntouttava näkökulma korostuu rikosseuraamusalan työskentelyssä. Kuntoutuksella tarkoitetaan kaikkia niitä toimia, joilla vankeuden aikana rikoksentekijään pyritään vaikuttamaan siten, että ne vähentäisivät hänen taipumustaan syyllistyä uusiin rikoksiin vapauduttuaan ja lisäisivät hänen mahdollisuuksiaan elää yhteiskunnan hyödyllisenä kansalaisena. (Rantanen 2009, 107; Laine 2002, 124; Rikoksista rangaistujen tuen tarve 2006, 25.)

Kuntoutus mielletään usein toimintakykyyn. Yleisimmin kuntoutuksessa on kyse fyysisestä kuntoutuksesta jonkin vamman tai sairauden yhteydessä. Käytetään myös käsitteitä psykososiaalinen ja sosiaalinen kuntoutus sekä kuntouttava sosiaalityö. Nämä käsitteet voidaan ymmärtää sosiaalisen toimintakyvyn näkökulmasta. Kuntoutuksen ohella käytetään myös päihdekuntoutuksen yhteydessä käsitettä hoito. Kuntoutus voidaan nähdä myös laajasti sisältäen terveydenhuollon, päihdehuollon, sosiaaliturvan, velkojen hoitamisen, asumisen, työhön kuntoutuksen, koulutuksen sekä ammatillisen kuntoutuksen erityisesti vankeusrangaistuksen aikana ja vapautumisen jälkeen. Rikosseuraamusalalla kuntouttava toiminta näyttäytyy monella tapaa. Se voidaan ymmärtää erityishenkilöstön tehtäviin kuuluvaksi toiminnaksi tai osaksi kaikkea rikosseuraamusalan työtä. Kuntoutus voi tarkoittaa yksilökohtaista asiakastyötä tai ryhmien kanssa työskentelyä. Työtoiminta voidaan myös nähdä osaksi rikoksettoman elämäntavan valmiuksien omaksumista. Erilaiset päihdeettömät osastot puolestaan ovat esimerkki pyrkimyksestä vaikuttaa vankilaolosuhteisiin siten, että elämäntavan muutos tai kuntoutuminen olisi mahdollista. (Rantanen 2009, 108; Kaurala & Kylämarttila 2010, 43.)

Vankiloissa toteutetaan kaikkiaan noin 20 erilaista kuntouttavaa ohjelmaa, jotka voidaan jakaa päihdekuntoutusohjelmiin, uusintarikollisuutta ehkäiseviin ohjelmiin sekä muuhun sosiaaliseen kuntoutukseen. Merkittävä osa vankiloiden kuntoutuksesta on päihdekuntoutusta, sillä suurella osalla vangeista on päihdeongelma. Toinen suuri ryhmä on uusintarikollisuuden ehkäisyyn tähtäävät ohjelmat, jotka on tarkoitettu tiettyyn rikokseen syyllistyneille, esimerkiksi väkivalta- tai seksuaalirikollisille. Näissä ohjelmissa pyritään vaikuttamaan ennen kaikkea

tuomitun käyttäytymiseen. Vangeille suunnatun sosiaalisen kuntoutuksen ensisijainen tavoite on ylläpitää ja lisätä vangin sosiaalisia valmiuksia ja arkielämän taitoja. Sosiaalisia taitoja kehittäville ohjelmilla on tärkeä rooli myös uusintarikollisuuden ehkäisyssä. Vankia tukevaa toimintaa järjestetään myös yhteistyössä kuntien ja useiden kolmannen sektorin toimijoiden, mm. seurakuntien ja erilaisten vapaaehtoisjärjestöjen kanssa. Sosiaalisella kuntoutuksella on keskeinen sija rikosseuraamusalalla. Sosiaalinen näkökulma kuntoutuksessa on laaja ja siinä on huomioitava yksilölliset tilanteet. Kuntouttava sosiaalityö sisältää psykososiaalisen työn, valtaistamista tukevat työtteet, tilannearviot, palvelu- ja aktivointisuunnitelmat ja palveluohjauksen. Psykososiaalisen työn tavoitteena on selviytyminen ja usein myös toiminta- ja ajattelutapojen muuttaminen. Kuntouttavalle sosiaalityölle ominainen näkökulma on korostunut viime aikoina myös rikosseuraamusalalla: alaa ovat vallanneet erilaiset tilannearviot ja suunnitelmat sekä palveluohjauksen periaatteet. (Rantanen 2009, 111; Rikoksista rangaistujen tuen tarve 2006, 27.)

4.2 Vankilan terveydenhuolto ja päihdekuntoutus

Rangaistusten täytäntöönpanon aikana vastuu vankien perushuollosta, terveydenhuollosta, toimeentulosta ja toiminnoista on Rikosseuraamuslaitoksella. Vankeusrangaistuksen aikana yhteistyö vankilaviranomaisten ja vangin kotikunnan sosiaali- ja terveysviranomaisten kanssa on tärkeää. Kotikunnat ja niiden velvollisuudet ovat merkittävässä asemassa vankilan yhteistyökumppanina vapautuvalle vangille. Vankien terveydentila on heikentynyt viime vuosina, erityisesti päihde- ja mielenterveyshäiriöt ovat lisääntyneet. Yli 90%:lla vangeista on päihdeongelma ja lähes 50%:lla päihderiippuvuuden lisäksi jokin psyykkinen ongelma sekä lukuisia somaattisia sairauksia. Kahdella kolmasosalla vangeista on jatkuva lääkitys ja joka kolmannen vangin työkyvyn arvioidaan alentuneen. Suonensisäisestä huumeidenkäytöstä saatu virustartunta on noin puolella vangeista. (Kaurala & Kylämarttila 2010, 13; Travis 2001, 29.)

Vankeuslain yhtenä tavoitteena olevaan rikoksettomaan elämään kuntouttamiseen pyritään vastaamaan järjestämällä vankiloissa päihdekuntoutusta. Rikosseuraamuslaitoksen päihdestrategia ohjaa päihdetyötä vankiloissa. Vankilan päihdetyötä ovat päihdehoito, päihdekuntoutus sekä päihdevalvonta. Päihdehoitoa ovat terveydenhuollon tekemät päihdearviot tulo- tarkastuksissa, vieroitus- ja katkaisuhoidot, päihteiden aiheuttamien psyykkisten häiriöiden hoito sekä opioidiriippuvaisten korvaus- ja ylläpitohoito. Päihdekuntoutus käsittää lyhyitä informointi- ja motivointiohjelmia sekä pidempiä kognitiiviseen käyttäytymisterapiaan perustuvia ryhmämuotoisia ohjelmia. Lisäksi vangeilla on mahdollisuus yksilöllisiin keskusteluihin työntekijöiden kanssa. Vankiloiden päihdekuntoutukseen sisältyy myös mahdollisuus sijoittua ulkopuoliseen kuntoutukseen sekä kuntoutusjatkumoiden järjestäminen. Kuntoutusjatkumo edellyttää yleensä, että vangilla on oma asunto, työ- tai opiskelupaikka, kohtuullinen toi-

meentulo ja jonkinlainen sosiaalinen verkosto päihteettömyyden jatkumisen varmistamiseksi. (Kaurala & Kylämarttila 2010, 16-18; Travis 2001, 26.)

4.3 Työhön kuntoutus ja toimeentulon järjestäminen

Vankiloiden työtoiminnan tavoitteena on vangin ammattitaidon sekä myös työkyvyn ylläpitäminen ja kehittäminen. Tällöin parannetaan myös vangin sijoittumista yhteiskuntaan vapautumisen jälkeen. Vangin olot pyritään järjestämään siten kuin muuallakin yhteiskunnassa ja vankityön tulisi vastata yhteiskunnassa yleisesti tehtävää työtä. Ammatillisessa kuntoutuksessa on kyse työelämään palaamisen edellyttämien valmiuksien lisäämisessä. Ammatillinen kuntoutus voi sisältää työkyvyn ja kuntoutustarpeen arviointeja, työ- ja koulutuskokeiluja, työkykyä ylläpitävää ja parantavaa valmennusta sekä ammatillista koulutusta. Yhteiskuntamyönteisen käyttäytymisen puutteellisuus sekä työnteon lisäksi työssäkäynnin ja sen osaamisen merkitys on merkittävä tekijä rikoksen uusimisen kannalta. (Motiuk 2003, 21; Kaurala & Kylämarttila 2010, 22; Travis 2001, 31-33.)

Valtaosa vangeista on velkaantuneita. Velkaantuminen painottuu rikosperusteisiin korvauksiin ja maksamattomiin sakkoihin. Myös päihteiden käyttö edistää velkaantumista. Velkaantuneet vangit vapautuvat joko sosiaaliturvasta riippuvaiseen toimeentuloon tai harmaan talouden piiriin tekemään työtä ilman verokirjaa. Velkakierre ei edistä vangin sopeutumista yhteiskuntaan ja rikoksettomaan elämään. (Kaurala & Kylämarttila 2010, 36.)

4.4 Asuminen vapautumisen jälkeen ja perhetilanteen tukeminen

Asunnottomana vankilasta vapautuminen on keskeinen ongelma, mikä merkittävästi vaikeuttaa rangaistuksesta vapautuvan kuntoutumista. Vankien asema asuntomarkkinoilla on huono ja asunnon saaminen on vaikeaa. Useimmilla paikkakunnilla vapautuvan vangin ainoa mahdollisuus asunnon saamiseen on kunnallinen vuokra-asunto. Valtaosalla vapautuvista vangeista asunnon saannin vaikeudet liittyvät luottotietojen menetykseen, vuokravelkoihin sekä häättöihin, jotka johtuvat asumiseen liittyvistä ongelmista. Vapautuvien vankien keskuudessa on lisäksi runsaasti henkilöitä, jotka tarvitsevat tuettua asumista. Tilanteen parantamiseksi tarvitaan nykyistä kiinteämpää yhteistyötä seuraamusjärjestelmän, vapautuvan kotikunnan ja palvelujen tuottajien välillä. (Kaurala & Kylämarttila 2010, 32-33; Travis 2001, 35-36.)

Vankiloissa on mahdollisuus yhteydenpitoon läheisten kanssa kirjeitse, puhelimitse, valvotuisissa tapaamisissa ja perhetapaamisissa sekä poistumislupien kautta. Vankilaolosuhteissa puhelimen käyttöä kuitenkin rajoitetaan ja puheluiden kustannukset rasittavat usein vankeja. Sosiaalisten taitojen puute, myös perhesuhteiden ja ystävyysuhteiden hoitamisen taidot ovat

merkittäviä tekijöitä yhteiskuntaan sopeutumisessa. (Motiuk 2003, 21; Kaurala & Kylämarttila 2010, 40.)

4.5 Kuntoutuksen merkitys vapautumisen tukena

Vankeusaikana toteutettava kuntoutus muodostuu pääosin kognitiivis-behavioraaliselle viitekehykselle rakentuvista päihteiden käyttöön ja rikollisiin asenteisiin kohdentuvista strukturoiduista toimintaohjelmista. Näiden yksilötasolla toimivien ryhmämuotoisten ohjelmien rinnalle tarvitaan vankilasta vapautuvien psykososiaalisten ongelmien vyyhteen ja sosiaalis-taloudelliseen tilanteeseen kohdentuvaa ammatillista toimintaa, joka toteutuu sekä yksilö- ja yhteisötason asiakastyönä että yhteiskuntapoliittisella tasolla niin moniammatillisissa verkostoissa kuin poliittiseen päätöksentekoon vaikuttamaan pyrkivällä rakenteellisella ulottuvuudella. (Granfelt 2007, 1.)

Vankien jälkihuoltotyöryhmässä vuonna 2006 laadittu kuntien ja vankeinhoidon yhteistoimintamalli suositteli toimijoiden tiivistä yhteistyötä vankilaan tulovaiheesta ja rangaistusajan toiminnan suunnittelusta vapausvaiheeseen saakka. Työryhmän mukaan keskeisiä yhteistoiminnan asioita olisivat palaverit vangin kanssa, tietojen vaihto vangin suostumuksella, vangin yhteydenpidon mahdollistaminen eri tahoihin sekä kokonaisvastuun ottavan tahon löytäminen. Vapautumisvaiheessa kunnan sosiaalitoimi tai esimerkiksi valvontaan määrättyjen osalta yhdyskuntaseuraamustoimisto voisi ottaa vastuun henkilön palvelujen kokonaisuudesta ja ohjauksesta. (Rikoksista rangaistujen tuen tarve 2006, 49-51.)

Palveluprosessin toimivuus tukisi vangin vapauteen siirtymistä ja helpottaisi rikoksista irti pysymistä. Samoin se parantaisi kuntoutusjatkumoiden toimivuutta vapaudesta vankilaan ja toisinpäin siirryttäessä vankilasta vapauteen. Kuntien palveluissa tehtyjä suunnitelmia olisi mahdollista hyödyntää nykyistä enemmän vankeinhoidon puolella rangaistusajan suunnitelmia tehtäessä. Tällöin voitaisiin ottaa huomioon eri tahojen aikaisempi työ ja toiveet vankila-aikaisesta toiminnasta. (Rikoksista rangaistujen tuen tarve 2006, 33.)

Vankeinhoitolaitoksen mahdollisuudet järjestää vapautuneiden jatkokuntoutusta ovat rajalliset. Vankiloissa tehtävällä kuntouttavalla ja vapauteen valmentavalla työllä ei useimmissa vankiloissa ole käytettävissä tehtävän vaativuuden mukaisia resursseja. Vankilat ovat vuosia kamppailleet vankimäärän kasvun aiheuttamien ongelmien kanssa eikä vapautumisen suunnitteluun riitä aina resursseja. Päihderiippuvuus, rikostaustaisuus ja asunnottomuus muodostavat jo sinänsä vaikeasti ratkaistavissa olevan yhtälön. (Granfelt 2007, 2.)

5 TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA TOTEUTTAMINEN

Kuopion vapauttamisyksikkö on aloittanut toimintansa 1.5.2010. Vapauttamisyksikön toiminnan kehittämiseksi tehdyn tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, millaista on vapauttamisyksikön toiminta ja miten se eroaa entisestä avolaitostoiminnasta, miten vapautuvan vangin tarpeisiin pystytään vastaamaan ja mitä toimenpiteitä vapauttamisyksikössä tehdään vangin vapautumisen tueksi. Keräsin tietoa toteutuneesta toiminnasta haastattelemalla Kuopion vapauttamisyksikön henkilökunnan.

Haastattelu on yksi yleisimpiä laadullisen tutkimuksen aineistonkeruumenetelmiä. Haastattelun idea on yksinkertainen; kun haluamme tietää henkilön ajatuksia tai toimintaa, on järkevää kysyä sitä häneltä. Haastattelu voi olla strukturoitu haastattelu, puolistrukturoitu haastattelu eli teemahaastattelu tai avoin haastattelu. Strukturoidussa haastattelussa kysymykset on muotoiltu ja järjestetty kaikille vastaajille samalla tavalla. Lisäksi vastausvaihtoehdot ovat valmiina ja haastattelija pyytää vastaajaa valitsemaan sopivan vastauksen. Puolistrukturoidussa haastattelussa puolestaan kysymykset ovat kaikille samat, mutta vastaaja voi vastata kysymyksiin omin sanoin. Teemahaastattelussa haastattelun aiheet on valittu etukäteen, mutta kysymysten tarkka muoto ja järjestys puuttuvat. Haastattelussa edetään tiettyjen teemojen ja niihin tarkentavien kysymysten varassa. Teemojen pohjalta laaditaan haastattelurunko (liite 1). Haastattelija varmistaa, että kaikki teemat tulevat käydyksi läpi haastattelun aikana, mutta niiden järjestys ja laajuus voi vaihdella. Avoin haastattelu muistuttaa lähinnä keskustelua. Haastattelija ja haastateltava käyvät läpi tiettyjä aiheita, mutta kaikkien kanssa ei käsitellä edes samoja teemoja. (Eskola & Suoranta 2005, 86; Hirsjärvi & Hurme 2009, 47; Tuomi & Sarajärvi 2009, 74-75.)

Haastattelun etu on sen joustavuus. Haastattelijalla on mahdollisuus toistaa kysymyksiä, oikaista mahdollisia väärinkäsityksiä, selventää ilmausten sanamuotoja sekä käydä keskustelua haastateltavan kanssa. Haastattelussa kysymykset voidaan esittää siinä järjestyksessä, kun tutkija katsoo aiheelliseksi. Tärkeintä haastattelussa on saada mahdollisimman paljon tietoa tutkittavasta asiasta, joten haastattelukysymykset tai vähintäänkin aiheet on hyvä antaa haastateltavalle jo etukäteen tutustuttavaksi. Käytännössä nämä seikat tulevat esille silloin, kun haastatteluluvasta ja -ajankohdasta sovitaan. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 72-73.)

Haastattelun etuihin kuuluu lisäksi se, että haastattelija voi toimia samalla havainnoitsijana eli hän voi tulkita myös miten haastateltava asiat ilmaisee. Lisäksi haastattelija voi saada myös epävirallista aineistoa tavanomaisen vuorovaikutuksen yhteydessä sekä sovittaessa haastattelusta henkilökohtaisesti, lupa haastatteluun usein myös saadaan. Haastatteluun voidaan valita henkilöt, joilla on eniten kokemusta tai tietoa tutkittavasta aiheesta. Haastattelun

heikkouksiksi voidaan mainita sen kalleus ja se on aikaa vievä aineistonkeruumuoto. (Aaltola & Valli 2010, 78; Tuomi & Sarajärvi 2009, 73.)

Haastatteluja tein kaikkiaan kahdeksan. Henkilökuntaan kuului haastattelujen teon aikaan kolme vartijaa, kaksi rikosseuraamusesimiestä, rikosseuraamustyöntekijä, opinto-ohjaaja sekä johtaja. Henkilökuntarakenteessa oli haastattelujen toteuttamisen aikaan poikkeuksia; yksi vakituinen vartija oli ollut pitkän poissa, joten haastattelin hänen sijaisenaan toimivan vartijan. Rikosseuraamusesimiehiä oli poikkeuksellisesti kaksi ja rikosseuraamustyöntekijällä oli myös määräaikainen työsuhde. Haastattelujen tekemisen aikana Kuopion vankilassa oli meillä hakuprosessi apulaisjohtajan valinnassa. Tuleva apulaisjohtaja vastaa vapauttamisyksikön toiminnasta, joten sen vuoksi vapauttamisyksikössä oli tuolloin väliaikaisia käytäntöjä henkilöstöasioiden suhteen. Jatkossa vapauttamisyksikössä tulee työskentelemään ainoastaan kolmen vartijan lisäksi yksi rikosseuraamusesimies ja rikosseuraamustyöntekijän viran vakinaistaminen oli vielä avoin asia. Opinto-ohjaaja jatkaa entiseen tapaan työajan puolittuessa vapauttamisyksikön ja suljetun vankilan kesken.

Ennen kuin aloitin haastattelut, anoin kirjallisesti haastattelulupaa (liite 2) Kuopion vankilan johtajalta. Luvan saatuani laitoin kaikille haastateltaville sähköpostiviestin (liite 3). Viestissä kerroin lyhyesti opinnäytetyöstäni ja pyysin alustavaa suostumusta haastatteluun. Kerroin myös haastattelun teemoista sekä haastattelun toteuttamisen aikataulusta. Pyysin henkilökuntaa ottamaan minuun alustavasti yhteyttä sähköpostitse ja kertomaan suostumuksensa haastatteluun sekä mahdollisia aikataulutoiveita. Kerroin ottavani vastausten perusteella yhteyttä jokaiseen erikseen myöhemmin, jolloin voisimme sopia tarkemmin haastattelun ajankohdasta. Yksi henkilökuntaan kuuluva vastasi sähköpostiviestiin, muut henkilökuntaan kuuluvat tavoitin joko puhelimella tai sovin haastatteluajankohdasta tavatessamme muutoin työpaikalla. Kaikki suhtautuivat myönteisesti opinnäytetyöhöni ja suostuivat haastatteluun. Ennen varsinaisten haastattelujen aloittamista olisi ollut hyvä tehdä koehaastattelu, mutta se jäi ajanpuutteen vuoksi toteuttamatta.

Toteutin haastattelut 15.9. – 4.10.2011 välisenä aikana. Haastattelujen toteuttaminen tapahtui varsin lyhyessä ajassa johtuen oman vuosiloman ajankohdasta sekä muista henkilökohtaisista syistä. Tein haastattelut työajallani, johon sain suostumuksen esimieheltäni. Työajan käyttö oli merkittävä etu haastattelujen toteutumiselle, koska arkipäivisin vapauttamisyksikön henkilökunta oli parhaiten tavoitettavissa. Vartijoiden ja rikosseuraamusesimiesten kanssa sovimme haastattelut heidän työvuorojensa mukaan. Haastatteluista suurimman osan tein omassa työtilassani, kaksi toteutettiin vapauttamisyksikön puolella haastateltavien toivomuksesta. Käytännön järjestelyt haastattelujen tekemiseen olivat joustavia ja vaivattomia, koska vapauttamisyksikkö sijaitsee fyysisesti samassa pihapiirissä oman toimipaikkani, arvointikeskuksen kanssa.

Haastattelut olivat kestoiltaan 50 minuutista 1 tuntiin ja 20 minuuttiin. Tallensin kaikki haastattelut nauhurille, tallennuksesta tiedotin kaikkia haastateltavia. Haastattelun nauhoittaminen ei vaikeuttanut kenenkään haastateltavan suhtautumista haastatteluun. Ennen varsinaisen haastattelun aloittamista testasin nauhurin käyttöä ja äänen tallentumista haastateltavan läsnä ollessa. Pyysin haastateltavaa laittamaan puhelimensa äänettömäksi haastattelujen ajaksi. Lisäksi asetin itse omassa työhuoneessani puhelimet äänettömään tilaan ja varattu-merkkivalon työhuoneen ulkopuolelle häiriöiden estämiseksi. Omassa työhuoneessani tapahtuneet haastattelut sujuivat täysin häiriöttä. Kahdessa haastatteluissa, jotka tein vapauttamisyksikön puolella, haastateltavalla oli puhelin käytössään ja puhelin keskeytti haastattelun joitain kertoja. Siinä vaiheessa keskeytin nauhoituksen ja jatkoimme haastattelua puhelun päätyttyä. Puhelimen käyttö noissa kahdessa haastattelussa oli välttämätöntä, koska haastateltavat kuuluivat valvontahenkilöstöön ja heidän oli välttämätöntä vastata puhelimeen.

Saatuani haastattelut tehtyä, litteroin ne kirjalliseen muotoon. Kirjallista materiaalia kertyi 34 sivua. Osassa haastatteluissa äänitys ei ollut toiminut täysin, vaan nauhoite oli katkonaista. Se ei kuitenkaan haitannut lopputulosta, koska saatoin tehdä litteroinnit varsin pian haastattelun jälkeen ja pystyin muistamaan, mitä kustakin aiheesta oli puhuttu haastateltavan kanssa.

Henkilökunnan haastattelun avulla pyrin selvittämään mm.:

1. Millä tavalla vapauttamisyksikön toimintaa suunniteltaessa henkilökunnan määrä ja ammatillinen suuntaus huomioitiin sekä miten henkilökuntaa perehdytettiin erityisesti vapauttamisyksikkötoimintaa varten?
2. Miten vapauttamisyksikkötoiminta soveltuu tavanomaisen avovankilaosaston puitteisiin ja rakenteisiin sekä millaisia kehittämistarpeita on noussut esille?
3. Mitä ovat ne erityiset vapauttamistoimenpiteet, joiden perusteella vangit si-
joitetaan vapauttamisyksikköön sekä miten toimenpiteisiin pystytään vastaa-
maan?

Vankitietojärjestelmän käyttämiseksi opinnäytetyössä tarvitsin tutkimuslupan (liite 4) keskushallinnosta. Tutkimuslupa-anomuksen (liite 5) lähetin Keskushallintoon 5.4.2011 ja luvan saatua kokosin tiedot Kuopion vapauttamisyksikköön ajalla 1.5.2010-31.3.2011 sijoitetuista vangeista. Tarkastelin vankien rangaistusajan suunnitelmien tavoitteita, vapauttamisyksik-
köön sijoittamisen perusteita sekä toteutuneita toimenpiteitä vapauttamiseen liittyen. Vanki-
tietojärjestelmästä kootun aineiston avulla selvitän mm.:

1. Millaisilla perusteilla vankeja on sijoitettu Kuopion vapauttamisyksikköön?
2. Miten rangaistusajan suunnitelmien tavoitteisiin vapauttamisyksikössä on vastattu?

6 TUTKIMUKSEN MENETELMÄT JA AINEISTON ANALYYSI

6.1 Laadullinen tutkimus

Kuopion vapauttamisyksikön kehittämiseksi tehty opinnäytetyö on laadullinen tutkimus. Laadullisessa tutkimuksessa haetaan yleensä vastauksia kysymyksiin, joita voidaan kerätään erilaisilla menetelmillä; mm. kyselyllä, eri tasoilla haastatteluilla, havainnoimalla sekä erilaisin dokumentein saadun tiedon avulla. Laadullisessa tutkimuksessa tutkimussuunnitelma elää tutkimushankkeen mukana. Tutkimus saattaa tuottaa tuloksia, joita ei ole etukäteen määritelty ja tutkimuksessa voidaan edetä mahdollisimman puhtaalta pöydältä ilman ennakoasetelmia tai määritelmiä. Laadullisessa tutkimuksessa tutkijalla ei ole ennako-oletuksia tutkimuskohteesta tai tutkimuksen tuloksista. Laadullisessa tutkimuksessa keskitytään pieneen määrään tapauksia ja niitä pyritään analysoimaan mahdollisimman perusteellisesti. Tutkija pyrkii sijoittamaan tutkimuskohteen yhteiskunnallisiin yhteyksiin ja antamaan siitä historiallisesti yksityiskohtaisen ja tarkan kuvan. Harkinnanvaraisessa otannassa on kysymys tutkijan kyvystä rakentaa tutkimukseensa vahvat teoreettiset perustukset, jotka osaltaan ohjaavat aineiston hankintaa. Tutkittavalta kohteelta määritellään sen tunnusmerkit ja tutkitaan pelkästään tunnusmerkit täyttäviä kohteita. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 73; Aaltola & Valli 2010, 70.)

Opinnäytetyössäni on piirteitä kehittämistutkimuksesta. Haastatteluaineisto sekä vankitietojärjestelmästä koottu aineisto muodostavat ikään kuin tarveanalyysin, jossa nousee esille konkreettisia kehittämiskohteita. Toimintaympäristönä analysoin vapauttamisyksikköä ja sen toiminnan kehittymistä nykyiseen muotoonsa. Opinnäytetyöhöni on kerätty aineistoa haastattelumalla vapauttamisyksikön henkilökuntaa. Haastattelun avulla sain koottua henkilökunnan kokemuksia vapauttamisyksikön toiminnasta ja vankien tilanteesta. Haastattelujen avulla voi saada paljon ns. hiljaista tietoa henkilökunnan pitkäaikaisen ja vankan työkokemuksen ansioista ja tiedoista saadaan keskeisiä tietolähteitä mahdollisen kehittämistoiminnan tueksi. (Toikko & Rantanen 2009, 40, 73-75.)

Opinnäytetyöni ei ole suoranaisesti kehittävä tutkimus, koska siinä ei tulla tavoittelemaan uusia toimintamenetelmiä tai uusia työtapoja. Toikko & Rantasen (2009) mukaan kehittämistoiminnan tavoitteena on tähdätä nimenomaan muutokseen, johonkin parempaan tai tehokkaampaan kuin aikaisemmat toimintatavat tai -rakenteet. Kehittämistoiminnan lähtökohtana voi olla nykyisen tilanteen tai toiminnan ongelmat tai toisaalta näky jostain uudesta. Kehittämistoiminta voi kohdistua yksittäisiin työntekijöihin, jolloin tavoitellaan muutosta työnteon tavassa tai menetelmissä tai se voi kohdistua myös rakenteisiin ja prosesseihin. (Toikko & Rantanen 2009, 16.)

Opinnäytetyössäni on piirteitä kehittävästä työtutkimuksesta. Kehittävän työntutkimuksessa työhypoteesia voidaan kutsua kehityshypoteesiksi. Käsite viittaa pitkäaikaisten muutosprosessien tutkimiseen ja samalla itse hypoteesi kehittyy prosessin aikana. Kehittävässä työntutkimuksessa työhypoteesi muodostetaan toimintajärjestelmän kehityksen ja ristiriitojen historiallisen analyysin perusteella. Työhypoteesin ensimmäinen vaihe on toimintajärjestelmän historiallisten kehitysvaiheiden ja nykyvaiheen ristiriitojen kuvaus. Sen avulla tunnistetaan ja tulkitaan ne toiminnan kriittiset alueet, joihin muutos on kohdistettava. Työhypoteesin toinen vaihe on lähikehityksen vyöhykkeen kuvaus, jonka avulla jäsennetään vaihtoehtoisia kehityssuuntia. Kolmas vaihe on ristiriitojen ratkaisemiseksi muodostuneen uuden toimintamallin kuvaus. (Engeström 1995, 120.)

Kehittävässä työntutkimuksessa uutta oppimista sysätään syklimäisesti eteenpäin interventioiden avulla. Tutkimuksen tehtävä on tuottaa työntekijöille konkreettista havaintoaineistoa omasta työstään, sen häiriöistä ja ennakoivista ratkaisuista, asettaa heille tehtäviä työnsä analysoimiseksi ja uuden toimintamallin muodostamiseksi sekä tarjota työntekijöille välineitä näiden työtehtävien suorittamiseksi. (Engeström 1995, 126.)

Arviointitutkimuksessa puolestaan käytetään sekä laadullisia että määrällisiä menetelmiä. Arviointitutkimuksessa pyritään mittaamaan muutoksia ja vaikutuksia ja sen avulla pyritään selvittämään, onko jokin muuttunut, onko muutos kehittämisen seurausta sekä sitä, mikä saa aikaan muutoksen. Arviointitutkimuksen tavoitteena on hyvien käytäntöjen ja vaikuttavien työmenetelmien kehittäminen. Suoranaisestä arvioinnista ei kuitenkaan ole kysymys omassa opinnäytetyössäni. Opinnäytetyössäni toteutan yhtenä tiedonkeruumenetelmänä haastattelua ja arviointia toteutetaan juuri esim. haastattelun avulla. Opinnäytetyössä tuotetaan parhaimmillaan tietoa, jota voidaan myöhemmin hyödyntää toiminnan arvioinnissa. Eri asia sitten on, pystytäänkö toimintaa kehittämään ja tuloksia hyödyntämään mahdollisista kehittämistarpeista huolimatta ja löytyykö riittävästi resursseja ja kiinnostusta. (Robson 2001, 35, 137.)

6.2 Laadullisen aineiston analyysi

Laadullisessa tutkimuksessa pyritään kuvaamaan jotain ilmiötä, ymmärtämään tiettyä toimintaa tai antamaan teoreettisesti mielekäs tulkinta jollekin ilmiölle. Täten laadullisessa tutkimuksessa on tärkeää, että haastateltavat henkilöt tietävät tutkittavasta ilmiöstä mahdollisimman paljon tai heillä on siitä kokemusta. Siksi tiedonantajien valinnan tulee olla harkittua ja tarkoitukseen sopivaa, jotta aineisto toimii tutkijan apuna rakennettaessa ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä. Yksi harkinnanvaraisen aineistonkeruun nimike on eliittiotanta. Tutkimuksen perusjoukko voi olla pieni tai suuri, mutta tutkimuksen tiedonantajiksi valitaan henkilöt, jotka tietävät tutkittavasta ilmiöstä eniten. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 88.)

Aineistolähtöisessä analyysissä tutkimusaineistosta pyritään luomaan teoreettinen kokonaisuus. Analyysiyksiköt valitaan aineistosta tutkimuksen tarkoituksen ja tehtävänasettelun mukaisesti ja analyysiyksiköt eivät ole etukäteen sovittuja tai harkittuja. Aikaisemmillä havainnoilla, tiedoilla tai teorioilla ei pitäisi olla tekemistä analyysin lopputuloksen tai toteuttamisen kanssa, koska analyysin oletetaan olevan aineistolähtöistä. Teoriasidonnaisessa analyysissä teoreettiset kytkennät eivät pohjautu suoraan teoriaan ja teoria voi toimia apuna analyysin tekemisessä. Myös teoriasidonnaisessa analyysissä analyysiyksiköt valitaan aineistosta, mutta siinä aikaisempi tieto ohjaa tai auttaa analyysia. Analyysistä tunnistetaan aikaisemman tiedon vaikutus, mutta sen merkitys ei ole teoriaa testaava vaan pikemminkin uusia ajatuksia herättävä. (Aaltola & Valli 2010, 182; Tuomi & Sarajärvi 2009, 95-101.)

Teorialähtöinen analyysi on perinteinen analyysimalli. Se nojaa johonkin tiettyyn malliin tai teoriaan ja tämä teoria kuvaillaan tutkimuksessa ja sen mukaan määritellään tutkimuksessa kiinnostavat käsitteet. Aineistoa ohjaa aikaisemman tiedon perusteella luotu kehys. Näiden kolmen analyysimuodon erot liittyvät tutkittavaa ilmiötä kuvaavan teorian ohjaavuuteen aineiston hankinnassa, analyysissä ja raportoinnissa. Aineistolähtöisessä ja teoriaohjaavassa analyysissä aineiston hankinta on vapaata suhteessa teoriaosan jo tiedettyyn tietoon tutkittavasta ilmiöstä. Teorialähtöisessä analyysissä ilmiöstä jo tiedetty sanelee aineiston hankinnan järjestämisen ja tutkittavan ilmiön käsitteen määrittelyn. Raportoituina tutkimustuloksina teoriasidonnainen ja teorialähtöinen ovat samankaltaisia verrattuna aineistolähtöiseen analyysiin. (Aaltola & Valli 2010, 182; Tuomi & Sarajärvi 2009, 95-101.)

Sisällönanalyysillä pyritään järjestämään tutkimuksen tuottama aineisto tiiviiseen ja selkeään muotoon kadottamatta sen sisältämää informaatiota. Laadullisen aineiston analysoinnin tarkoituksena on informaatioarvon lisääminen, koska hajanaisesta aineistosta pyritään luomaan mielekästä, selkeää ja yhtenäistä informaatiota. Analyysin avulla luodaan aineistoon selkeyttä, jotta sen avulla voidaan tehdä luotettavia johtopäätöksiä tutkittavasta ilmiöstä. Aluksi laadullinen aineisto hajotetaan osiin, käsitteellistetään ja koodataan sitten uudella tavalla loogiseksi kokonaisuudeksi. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 110.)

Analyysin tehtävä on tiivistää aineistoa siten, että mitään oleellista ei jää pois vaan että sen informaatioarvo kasvaa. Aineistoa voidaan tässä vaiheessa teemoitella ja tyypitellä. Teemoittelu tarkoittaa sitä, että analyysivaiheessa nousee esille usealle haastateltavalle yhteisiä piirteitä, jotka pohjautuvat teemahaastattelun teemoihin. Jokaisesta vastauksesta poimitaan teemaan liittyvä kohta. Jokainen haastattelu on syytä käydä huolella läpi, koska erilaisia vastauksia ja tuloksia voi löytyä monesta eri kohdasta. Aineisto on luettava läpi monta kertaa ja esimerkiksi merkittävät tärkeät kohdat paperiin. Aineistoon kannattaa liittää teoreettisia kytkentöjä, pohdintoja sekä ihmettelyä. Teemoittelussa siis pyritään ryhmittelemään aineisto

teemoittain ja nostamaan tutkimusongelmaa käsittelevistä teemoista esiin sopivia sitaatteja tulkittavaksi. (Hirsjärvi & Hurme 2009, 173; Eskola & Suoranta 2005, 174, 178-179.)

Tyypittelyssä aineistosta konstruoidaan yleisimpiä tyyppejä, jotka kuvaavat vastauksia laajemminkin. Tyypittelyssä on kysymys aineiston ryhmittelystä tyypeiksi, ryhmiksi samankaltaisia tarinoita. Tyypit tiivistävät ja tyypillistävät. Analyysi voidaan rakentaa joko vaakasuoraan eli haastateltava kerrallaan, jolloin aineistosta voidaan rakentaa eräänlaisia tapauskuvauksia. Analyysin voi rakentaa myös pystysuoraan, jolloin otetaan ensin käsittelyyn ensimmäinen teema ja vastaukset voi käsitellä esim. antoisuusjärjestyksessä. (Aaltola & Valli 2010, 189-194.)

7 TUTKIMUKSEN TULOKSET

7.1 Vankitietojärjestelmästä saadut tiedot

Vankitietojärjestelmän avulla tarkastelin Kuopion vapauttamisyksikköön sijoitettujen vankien rangaistusajan suunnitelmien tavoitteita, vapauttamisyksikköön sijoittamisen perusteita sekä toteutuneita toimenpiteitä vapautumiseen liittyen.

7.1.1 Millä perusteilla vankeja on sijoitettu Kuopion vapauttamisyksikköön?

Vankitietojärjestelmän mukaan vankeja on sijoitettu Kuopion vapauttamisyksikköön 1.5.2010-31.3.2011 välisenä aikana 21. Vapauttamisyksikköön sijoittamisen perusteena oli kuudessa päätöksessä rakennusalan kurssille valinta, neljässä päätöksessä vapautumisen valmistelu tai koevapauden valmistelu. Kahdessa päätöksessä perusteena oli suljetusta laitoksesta avolaitokseen siirtyminen sekä soveltuminen avolaitoksen toimintaan. Suoraan avolaitokseen rangaistusajan suunnitelman mukaiseen toimintaan sijoittui kahdeksan vankia. Muu peruste, kuten määräaikainen sijoitus, oli yhden vangin päätöksessä.

Kaikissa sijoituspäätöksissä ei erityisesti ole ilmaistu vapautumisen valmistelua sijoittamisperusteeksi, vaikka vanki osallistuu myös vapautumisensa valmisteluun. Pääpaino toiminnassa ja sijoituksen perusteena saattaa olla rakennuskurssille osallistuminen.

7.1.2 Miten rangaistusajan suunnitelmien tavoitteisiin vapauttamisyksikössä on vastattu?

Kaikille Kuopion vapauttamisyksikköön sijoitetuille vangeille oli laadittu rangaistusajan suunnitelma. 21:sta rangaistusajan suunnitelmasta 18:ssa esiintyi päihdekuntoutukseen liittyvä tavoite; motivoituminen aiheen käsittelyyn, kartoitus - täysraittius. 13:ssa suunnitelmassa esiintyi työ- ja toimintakykyyn ja ammatilliseen koulutukseen liittyvä tavoite; itsenäisen selviytymisen edellytysten selvittäminen, toimintakyvyn säilyttäminen, kehittäminen, ammatillisen koulutuksen hankkiminen. Kolmessa suunnitelmassa oli perhetilanteeseen ja sosiaalisiin suhteisiin liittyvä tavoite. Väkivaltaisen käyttäytymisen lopettamiseen sekä itsehillinnän kehittämiseen liittyviä tavoitteita oli viidessä rangaistusajan suunnitelmassa. Elämänmuutos, vastuunottaminen omasta elämästä sekä muutosmotivaation löytyminen esiintyi neljässä rangaistusajan suunnitelmassa. Rikokseton elämäntapa oli tavoitteena yhdessä rangaistusajan suunnitelmassa. Itsetarkkailun, ajattelun ja toiminnan säätelykykyjen kohentuminen oli tavoitteena kahdessa rangaistusajan suunnitelmassa.

Kaikissa rangaistusajan suunnitelmissa yhtä lukuun ottamatta oli pystytty vastaamaan tavoitteisiin ja tavoitteessa oli edistytty. Jotkut tavoitteet olivat edistyneet jo edellisessä laitoksessa. Päihdekuntoutukseen liittyviä tavoitteita oli pystytty edistämään hoitosuhteen aloittamisella / jatkumisella siviilissä toimivien hoitotahojen kanssa, vankilan ohjelmatoimintaan osallistumisella, yksilötyön menetelmillä sekä korvaushoidon jatkumisen toteutumisella. Työ- ja toimintakykyyn sekä koulutukseen liittyviä tavoitteita oli toteutettu rakennuskurssille osallistumisen tai muuhun ulkopuolella opiskeluun osallistumisen kautta, työvoimahallinnon asiakkuuden luomisella vapauduttua, työn hakemisella vankilasta käsin tuetusti, opiskelu ja työtoiminta vankilassa sekä koevapauden toimintapaikka.

Vapauttamisyksikössä oli pystytty tarjoamaan lisäksi psykologin toteuttamaa yksilötyötä. Sosiaalisten sidosten ylläpitämistä pystyttiin tukemaan tapaamisten ja perhetapaamisten toteutumisella. Vapautumista oli tuettu lisäksi vankalla verkostotyöllä. Kolmannen sektorin tukea oli myös hyödynnetty yksittäisissä vapautumisen valmisteluissa. Ohjelmatoiminnan avulla oli voitu edistää yksittäisiä rangaistusajan suunnitelmien tavoitteita.

7.2 Haastattelujen tuloksia

7.2.1 Miten vapauttamisyksikön toimintaa suunniteltaessa henkilökunnan määrä ja ammatillinen suuntaus huomioitiin sekä miten henkilökuntaa perehdytettiin erityisesti vapauttamisyksikkötoimintaa varten?

Kaikki haastateltavat, jotka olivat työssä Kuopion vankilan avovankilaosastolla vapauttamisyksikkötoiminnan alkaessa, olivat yhtä mieltä siitä, että henkilökuntaa ei erityisesti perehdytetty vapauttamisyksikkötoimintaan. Henkilökunnalle tiedotettiin Kuopion avovankilaosaston muuttuvan pilottilaitoksena vapauttamisyksiköksi 1.5.2010. Avovankilaosaston henkilökunta jatkoi vapauttamisyksikössä, ainoastaan yksi työntekijä tuli lisää erityisesti vapauttamisyksikköä varten. Kaksi haastateltavaa oli sitä mieltä, että erityistä valmennusta ei tarvittu, koska avovankilaosaston henkilökunta on sen toiminnan ajan tottunut tekemään työtä vapautuvien vankien kanssa. Yksi haastateltava lisäksi totesi, että vapauttamisyksikköön voidaan sijoittaa haastaviakin vankeja, koska rakenteet ja toiminta soveltuvat siihen hyvin.

”Vapauttamisyksikkötoiminnasta toki tiesin, että semmone on tulossa ja että Kuopion avovankilaosasto on yksi pilottilaitos, mutta toiminnan valmistelussa en oo itse ollu mukana...maaliskuussa tuli ilmoitus, että toiminta alkaa 1.5.2010 ja siihen oli tämä rikosseuraamuslaitoksen määräys, missä oli hyvin seikkaperäisesti ilmoitettu, että mitä sen mukaan pitäisi olla tämä vapauttamisyksikkötoiminta.” (H II)

"Kuopiossa tarkasteltiin avovankilaosaston toimintaa ja sen perustamista ja todettiin, että Kuopioon sopii vapauttamisyksikkö, koska avovankila on jo toiminut niillä periaatteilla vuosikausia." (H VI)

"...henkilökunta on ollut osaavaa ja ne on tottuneet tähän niinku ulkopuolelle suuntautuvaan työhön elikkä verkostotyöhön ja siviilityöhön ja siviiliopiskeluun." (H II)

Valvontahenkilöstön todettiin yksimielisesti olevan työllistettyjä, koska heidän tehtävänä on laitoksen perusvalvontatyön lisäksi käydä tekemässä valvottuun koevapauteen liittyviä valvontakäyntejä vankien kotona, työ- tai opiskelupaikoilla ym. Kahdessa haastattelussa pohdittiin erityisesti sosiaalityöntekijän roolia. Aikaisemmin avovankilaosastolla oli vakituinen sosiaalityöntekijä, mutta hänen lähdettyä muihin tehtäviin sosiaalityön osaajaa oli "lainattu" Kuopion vankilasta. Rikosseuraamustyöntekijä yhdyskuntaseuraamustoimistosta siirtyi vapauttamisyksikköön. Sosiaalityöntekijän työtä tekevän rikosseuraamustyöntekijän työpanos on ollut merkittävä, koska verkostotyön tuntemusta vapautumisen valmistelun tueksi on tarvittu. Rikosseuraamustyöntekijän toimenkuva on muotoutunut tarpeen mukaan ja siitä on yhdessä käyty keskustelua. Opinto-ohjaajan rooli koettiin myös tärkeänä vapauttamisyksikössä.

"Sinällään useammalle olisi töitä. Muuten se on ok, mutta lisävoima ei olisi pahitteeksi, vartijat on tiukoilla esim. valvotun koevapauden valvonnan kanssa." (H IV)

Yksi haastateltava korosti vapauttamistoimenpiteiden työllistävän henkilökuntaa, josta syystä vapautuvia vankeja ei voi sijoittaa vapauttamisyksikköön yhtä aikaa neljää enempää. Jos kaikki 20 vankia olisivat pelkästään erityisten vapauttamistoimien alla, henkilökunnan määrä ei olisi riittävä. Muutoksia ja parannusta henkilöstön tilanteeseen ovat tuoneet apulaisjohtajan nimittäminen 1.12.2011 lukien sekä tukipartiotoiminnan alkaminen 1.11.2011. Kolmessa haastattelussa korostui tukipartion rooli valvottuun koevapauteen liittyvien valvontakäyntien suorittajana, jolloin valvontahenkilöstön resurssit vapautuvat lähityöhön, vankien tukemiseen, ohjaamiseen ja suunniteltuihin verkostotapaamisiin.

"Jos se ois puhtaasti niinku kaikki vangit ois vapautumassa meillä että en usko että pärjättäis, tarvii kyllä enemmän resursseja kuin normaali avolaitostointa." (H II)

7.2.2 Miten vapauttamisyksikkötoiminta soveltuu tavanomaisen avovankilaosaston puitteisiin ja rakenteisiin sekä millaisia kehittämistarpeita on noussut esille?

Vapauttamisyksikkötoiminta alkoi entisissä Kuopion vankilan avovankilaosaston puitteissa ja kaikkien haastateltavien mielestä toimii niissä hyvin, koska laitoksella on pitkä historia ja kokemus vapautumisen valmistelutyöstä. Neljä haastateltavista mainitsi, että henkilökunta on pitkän työkokemuksensa aikana tottunut tekemään lähityötä vankien kanssa sekä verkostotyötä.

”Ammatillisuushan, semmonen moniosaaminen, on tämmösen pienen avotalon suuri rikkaus, semmonen pääoma, että kaikki pystyy tekemään suurin piirtein kaikkea.” (H II)

Yksi haastateltava toi erityisesti esille lähityön tärkeyden vankien kanssa työskentelyssä. Kun kyseessä on usein moniongelmainen henkilö, saattaa pienikin asia saada arjen raiteiltaan ja silloin tarvitaan konkreettisesti henkilökunnan tukea ja kannustusta pelkän kameravalvonnan sijaan. Vapauttamisyksikköön sijoitetut varsinaisesti vapautumisen valmistelua varten sijoitetut vangit asuvat muiden joukossa.

”Vapauttamisyksikkö toimii hyvin entisissä puitteissa, koska laitoksella on pitkä historia vapautumisen valmistelussa sekä hyvät lähtökohdat jo suljetun laitoksen puolelta, missä on totuttu yhtenäisvirkamieskäytäntöön.” (H I)

”Kuvy:n pienuus on etu ja se, että henkilökunta tuntee vangin hyvin ja ne on koko ajan tässä silmien alla, joillekin hammassärky voi aiheuttaa sen paniikin ja pahan olon tai kotiasiat tai mikä millekin.” (H II)

Vapautumisen valmistelua varten sijoitetut vangit eivät osallistu vankilan työtoimintaan eivätkä käy ulkopuolella työssä tai opiskelemassa. Vangeille voisi olla tarjolla jotain toimintaa, koska osa vangeista kokee ajan käyvän pitkäksi. Seitsemän haastateltavista piti erityisen merkittävänä puutteena sitä, että vapautumista valmistelevalle vangeille ei ole osoittaa muuta toimintaa. Vapautumisen valmistelut, esimerkiksi asunnon hakuun liittyvät valmistelut eivät vaadi konkreettisia toimenpiteitä kuin ehkä yksi tapaaminen viikossa. Muun ajan vanki joutuu olemaan toimeettomana laitoksessa.

”Välillä tuntuu, että ollaan täyden palvelun talossa, että vanki hakee vaan ruokailuvälineet pöytään, mikä ei ole välttämättä hyvä vapautuvalle vangille.” (H III)

Yhdessä haastattelussa mainittiin päivärytmin, normaalien rutiinien, tavanomaisen järjestyksen ja sääntöjen noudattamisen sekä omatoimisuuden opetteluun tärkeys. Toinen haastateltava toi esille esimerkin, jossa vanki tulee toisesta avolaitoksesta vapauttamisyksikköön ja hän on edellisessä laitoksessa osallistunut työtoimintaan.

"Se vaan kattoo telekkaria ja pelaa pleikkaria, täällä ei pysty tekkeen mitään. Pitäisi valmentaa vankia sinne vapauteen ja asioimaan ja hoitamaan asioitaan." (H VII)

Siirtyminen toimeettomuuteen säännöllisen päivärytmin jälkeen ei välttämättä edistä vangin valmistautumista vapauteen ja pahimmillaan vangin tilanteessa voi tapahtua repsahtamista. Vapautumisen ja siviiliin pääsyn välille tulee liian iso kuilu. Vapauttamisyksikössä toiminta tulisi olla enemmänkin itsenäistä ja tukea annetaan tarvittaessa.

"Tietysti siinä jää tämmöinen arjentaitojen, ruuanlaittotaidot ja siivous, pyykinpesut ja tämmöset kuitenkin vähemmälle, koska meillä ei ole niitä keittomahdollisuuksia ja ei oo omaa sisäänkäyntiä eikä oo sitä kameravalvontaa täällä eikä pystytä yksin asuttamaan, ne on tuonu tiettyjä ongelmia." (H II)

Toisaalta varsinaiseen vankilan työtoimintaan sijoittamisen haittapuolena on se, että työtoimintaan osallistuminen saattaa olla katkonaista, jos vapautumisen valmistelu vaatii paljon toimenpiteitä ja verkostopalavereja sekä käyntejä virastoissa. Yhdessä haastattelussa tuli esille esimerkki toiminnasta, joka voisi olla sen muotoista ettei sen keskeytyminen haittaa. Ennen kaikkea joustavuutta toimintaan toivottiin. Kolme haastateltavista nosti esille toiminnan sisältönä arjentaidot tai elämänhallinnan taidot, joiden harjoittelu olisi tarpeellista monille vangeille ja nimenomaan tavoitteellinen toiminta katsottiin tarpeelliseksi. Myös itsenäinen opiskelu nousi esille yhdessä haastattelussa mahdolliseksi sopivaksi toiminnaksi. Kahdessa haastattelussa tuli esille toiminnan järjestäminen ostopalvelujen avulla, esimerkiksi Martat voisivat järjestää arjentaitojen koulutusta.

"Monilla vangeilla olisi halujakin tehdä jotain, mutta kukaan ei ole keksinyt mitään..." (H V)

Tilakysymykset nousivat esille neljässä haastattelussa. Haastateltavat toivoivat enemmän tilaa vapauttamisyksikköön, jolloin laitoksen sisälle voitaisiin suunnitella jotain pientä toimin-

taa; arjentaiteiden opettelua, askartelutyypistä toimintaa. Tällä hetkellä tilat eivät mahdollista itsenäistymisen opettelua, esimerkiksi ruoka tulee valmiina Kuopion vankilan keittiöstä. Lisätillä mahdollistaisi myös väljemmän asumisen. Vankien asuttaminen yksin on tarpeen esimerkiksi silloin, kun vanki kärsii mielenterveysongelmista tai ajoittaisista mielialan muutoksista.

"Vangeille voisi järjestää esim. taloudenhoitoon liittyvää opastusta Marttojen tms. kautta..." (H IV)

"...semmosta siedätyshoitoa se on mutta toisilla voi olla semmosia terveydellisiä syitä, ettei pärjää toisten kanssa niin meillä ei ole, toivottaisiin semmoista pelivaraa, nyt ei ole yhtään." (H II)

Kahdessa haastattelussa pohdittiin sitä, että vapauttamisyksikkö toimintaa aloitettaessa oli suunniteltu vapauttamisyksikkövankien käyvän itsenäisesti kaupungilla hoitamassa tarvittavia asioitaan, mutta se ei ole toteutunut suunnitellussa laajuudessaan. Syynä siihen on ollut se, että jotkut vangit eivät kykene lähtemään itsenäisesti asioidensa hoitoon tai sitten heitä ei voida päästää laitoksen ulkopuolelle. Neljä haastateltavaa oli huomionut, että tarpeelliset ulkopuolella käynnit voivat jäädä rajoittuneiksi, koska mukaan vaadittavaa henkilökuntaa ei ole aina saatavilla. Tästä syystä myös erityisesti vapautumisen valmistelua varten sijoitettuja vankeja ei toivottukaan olevan kuin kolme-neljä kerrallaan, koska työskentely heidän kanssaan vie paljon aikaa henkilökunnalta.

Kaksi haastateltavaa toi esille, että vapauttamisyksikössä oli huomattu toimivaksi vapautumisen valmistelun työmuodoksi verkostopalaverin järjestäminen vangin tulevalle kotipaikkakunnalle. Jos vanki vapautuu kauemmas kuin Kuopioon, on helpompi lähteä vangin kanssa kotipaikkakunnalle, kuin yrittää kutsua kaikki toimijat verkostosta Kuopioon.

Kolmessa haastattelussa otettiin kantaa siihen, että vapautuvalle vangille saattaa tulla vielä keskeneräisiä oikeusasioita esiin, esimerkiksi sakkojen suorittaminen. Jos vapautumista on valmisteltu tietyllä aikataululla ja esimerkiksi asunnon saamisesta on jo päätetty, tuomion jatkuminen aiheuttaa lisätyötä. Kaikkien keskeneräisten oikeusasioiden selvittäminen olisi tärkeää.

7.2.3 Mitä ovat ne erityiset vapauttamistoimenpiteet, joiden perusteella vangit sijoitetaan vapauttamisyksikköön sekä miten toimenpiteisiin pystytään vastaamaan?

Kaikki kahdeksan haastateltavaa olivat yhtä mieltä vapauttamistoimenpiteistä, joiden perusteella vangit sijoitetaan vapauttamisyksikköön ja joita siellä toteutetaan. Vapautumisen val-

mistelua tehdään useimmiten verkostotyönä. Valtaosalla vangeista on asunnon hankinnan ja toimeentulon järjestämisen tarve. Niiden lisäksi siviiliin täytyy järjestää osalle vapautuvista kuntouttavaa toimintaa ja osalle työtä tai opiskelua. Myös päihdekuntoutuspalvelujen järjestäminen on useimmille vangeille välttämätöntä sekä monille lisäksi mielenterveyspalvelujen järjestäminen. Monta kertaa vangin vapautumista valmisteltaessa on otettava huomioon myös vangin perhe. Lisäksi yksi haastateltava toi esille vapautuvan vangin halun muuttaa kotipaikkakuntaa, mikä velvoittaa tiettyihin toimenpiteisiin. Pienemmille paikkakunnille vapautuvan vangin vapautumisen valmistelu vaatii esimerkiksi paikkakunnan kuntoutuspalvelujen tarjonnan kartoittamista. Toinen haastateltava korosti lisäksi, että vangin omalle vastuulle ei kannata jättää ajan varaamista johonkin kuntouttavaan palveluun, vaan se on syytä tehdä tuetusti vankilasta käsin. Parempi olisi, jos vanki aloittaisi kuntoutuskäynnit myös vankilasta käsin, jolloin asiakkuus saataisiin alulle. Myös mahdollisen aikaisemman asiakkuuden jatkaminen on hyvä laittaa vireille vankilassa ollessa.

"...se alotettas se tässä vapauttamisyksikössä semmosen jatkumon luominen elikkä tavallaan otettas kontaktia siviilimaailman toimijoihin... pyrittäs, että ennen sitä mahdollista vapautumista luotas ne polut" (H VIII)

"...tästä räätälöitäis niille, jotka ei itse kykene siihen ja joilla ei oo mahdollisuutta suljetusta hoitaa niitä asioita..." (H II)

Vanki sijoitetaan vapauttamisyksikköön 2 viikoksi - 3 kuukaudeksi. Ennen vapauttamisyksikköön sijoittamista vankia saatetaan käydä tapaamassa hänen ollessaan suljetussa laitoksessa. Verkostojen luominen on myös hyvä aloittaa jo ennen vapauttamisyksikköön siirtymistä. Verkostotyö pitää sisällään käyntejä ulkopuolella virastoissa ym., joihin vankia viedään. Kahdessa haastattelussa korostettiin sitä, että kaikille vapautuville kaksi tai kolme kuukautta vapauttamisyksikössä ei riitä, koska toimenpiteet verkoston luomisineen vievät joissain tapauksissa paljon aikaa.

Kaikkien haastateltavien mielestä Kuopion ympäristössä on hyvät yhteistyökumppanit. Vangin vapautumista ja sen valmistelua on toteutettu jo pitkän aikaa, joten tietty verkosto ja toimivat työtavat ovat muotoutuneet sujuviksi. Yhden haastateltavan mielestä toimintaa voi kuitenkin edelleen tehostaa ja päällekkäisyyksiä karsia. Vapauttamisyksikössä on kokeiltu myös puolen vuoden määräaikaista sijoitusta, jossa elinkautisvanki opetteli yleensä avolaitoksessa olemista. Käytännössä vanki pienessä laitoksessa ja turvallisessa ympäristössä totutteli mm. kaupassa käyntiä, pankkikortin käyttöä ja hän ajoi ajokortin. Sen jälkeen vanki siirtyi isompaa avolaitokseen.

Kuopion vapauttamisyksiköstä moni vanki sijoitetaan valvottuun koevapauteen. Haastatteluisa pohdittiin mm. tulostavoitteiden määriä valvotun koevapauden suhteen. Kaikki haastateltavat olivat tietoisia vapauttamisyksikölle asetetuista tavoitteista ja esimerkiksi siitä, kuinka paljon vankeja täytyy olla valvotussa koevapaudessa. Viisi haastateltavaa oli erityisesti sitä mieltä, että tulostavoitteisin nähdessä voidaan joustaa suunniteltaessa valvottuja koevapauksia. Valvottua koevapautta ryhdytään valmistelemaan vain siinä tapauksessa, jos sen arvioidaan olevan realistista ja vangin rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden mukaista sekä arvioidaan, että vanki suoriutuu valvotusta koevapaudesta. Valvotun koevapauden peruuttamiseen yleisin syy on päihteiden käyttö, mikä tuli esille kahdessa haastattelussa. Yksi haastateltava nosti esimerkiksi valvotun koevapauden peruuttamisen syyksi valvontaan liittyvien velvoitteiden rikkomisen. Toisen haastateltavan mielestä muutosmotivaation puute estää suoriutumisen valvotussa koevapaudessa.

Seitsemän haastateltavista otti kantaa siihen, millainen vanki tulisi sijoittaa ylipäättään vapauttamisyksikköön. Kuusi heistä oli sitä mieltä, että vapauttamisyksikkö palvelee parhaiten moniongelmaista vankia, jolla voi on takanaan useitakin vankilakausia. Haastateltavat korostivat yleensä sitä, että vangin tulee itse olla motivoitunut vapautumisen valmisteluun ja olla aktiivisesti mukana verkostotyössä.

8 TUTKIMUSTULOSTEN YHTEENVETO

Vapauttamisyksikön kehittämiseksi tehdyn tutkimuksen tuloksena nousi esille selkeästi se, että tarve vapauttamisyksikölle on. Kuopion vapauttamisyksikkö pystyy vastaamaan siihen tarpeeseen, mitä vapauttamisyksiköjä suunniteltaessa ja perustettaessa on sovittu. Vankite-tojärjestelmästä saatujen tietojen perusteella vapauttamisyksikköön sijoitetaan vankeja vapautumisen valmistelun lisäksi opiskelun tai työssä käynnin perusteella. Vapauttamisyksikössä pystytään toteuttamaan rangaistusajan suunnitelmia ja edistämään niiden tavoitteita.

Kuopion vapauttamisyksikön toiminnan alkaessa olemassa olevalle henkilökunnalle ei erityistä perehdyttämistä tehty. Vapauttamisyksikön henkilökunnalla oli riittävät valmiudet työskennellä vapautuvan vangin tarpeita vastaavasti. Henkilökunnan valmistautumista uudenaiseen toimintaan oli auttanut se, että entisessä avovankilaosastossa tehtiin jo pitkän aikaa verkostopainotteista vapauttamistyötä. Henkilökunta oli sisäistänyt toiminta-ajatuksen, sitoutunut toimintaan ja vankien vapauttamissuunnitelmien mukaiseen toiminnan toteuttamiseen sekä joustaviin työmuotoihin ja -menetelmiin.

Vapauttamisyksikkötoiminta entisen avovankilaosaston puitteissa toimii Kuopiossa hyvin. Vapauttamisyksikköön voidaan sijoittaa vankeja, jotka tarvitsevat erityisiä tukitoimia vapautumisen valmistelua varten. Kuopion vapauttamisyksikön sijainti mahdollistaa palvelujen saataavuuden ja vankeja vapautuu yleensäkin paljon Kuopion kaupunkiin sekä sen lähiympäristöön. Laitoksella on pitkä kokemus toimintakulttuurista, missä vangin vapautumista valmistellaan verkostotyötä hyödyntäen. Lähityön merkitys ja tärkeys nousi erityisesti esille. Vanki tarvitsee tukea ja neuvoja yllättävissä tilanteissa ja henkilökunnan on tärkeää olla tavoitettavissa. Vapauttamisyksikössä on tarpeen olla valvontahenkilöstön lisäksi sosiaalityön ammattilaisia, jotka hallitsevat vapautumiseen liittyvän verkostotyön. Vapauttamisyksikköön erityisesti vapautumista varten sijoitetut vangit tarvitsevat paljon tukea ja siksi heidän kanssaan työskentely vaatii runsaasti aikaa. Sen vuoksi on tärkeää suunnitella, kuinka monta vapautumista varten sijoitettua vankia on yhtä aikaa vapauttamisyksikössä. Erityisesti vapautumisen valmistelua varten sijoitettuja vankeja ei ole syytä olla yhtä aikaa neljää - viittä enemmän. Vangeilla on lisäksi tarpeen olla mahdollisuus asua tarvittaessa yksin.

Vapautumisen valmistelua varten sijoitetut vangit eivät osallistu työtoimintaan Kuopion vapauttamisyksikössä. Henkilökunta piti sitä erityisen suurena puutteena. Vapautumisen valmistelu ei välttämättä aiheuta joka päivä konkreettisia toimenpiteitä ja joissain tapauksissa vanki tuntee olonsa pitkästyneeksi. Kuopion vapauttamisyksikössä on hyvin vähän tarjolla työtoimintaa, ainoastaan talonmiehen työtä yhdelle tai kahdelle vangille. Selkeän päivärytmin väljyys ja toiminnan vähyys saattavat aiheuttaa toisissa vangeissa jopa arkirytmistä taantumista. Vapauttamisyksikön ruokahuolto ei myöskään kannusta vankeja omatoimisuuteen. Ruoka tulee suljetun laitoksen keittiöstä, joten vangit eivät tarvitse opetella ruuanlaittoa, ruuan hankki-

misen ja rahan käytön suunnittelua. Vapauttamisyksikötoiminnan tulisi kuitenkin edistää vankilasta vapautuvan yhteiskuntaan integroitumista ja muistuttaa mahdollisimman paljon tavanomaista arkielämää.

Vapautumista valmisteltaessa oleellisia toimenpiteitä ovat asunnon hankinta, työ- tai koulutuspajan hankinta, päihdekuntoutuksen tai mielenterveyspalvelujen järjestäminen, taloudellisen tilanteen selvittäminen sekä usein myös perhetilanteen tukeminen. Useilla vangeista täytyy järjestää jollain tavalla useampaa edellä mainituista asioista. Tärkeää on, että ensimmäiset toimenpiteet ja kontaktit otetaan jo vankilasta käsin ja tuetusti. Kun vanki on lähtenyt vankilasta vapauteen, ei hänen omalle vastuulleen kannata jättää tärkeitä toimenpiteitä. Ne saattavat jäädä tekemättä tai viivästyä oleellisesti, jos vapautumista pelätään tai toisaalta ”juhlitaan” liiaksi. Kuopioon ja sen lähiympäristöön on luotu vuosien myötä toimivat yhteistyön muodot. Silti joissain toimissa on havaittu päällekkäisyyksiä, mitä tulee tarkastaa ja karssia. Kaiken kaikkiaan vapauttamistoimenpiteet ja niiden toteutuminen ovat hyvin yksilöllisiä. Sen vuoksi ne onkin syytä suunnitella huolella yksilöllisesti. Vankien elämäntilanteessa saattaa tapahtua yllättäviä muutoksia johtuen ulkopuolisista tekijöistä tai vangin henkilökohtaisista syistä ja näihin äkillisiin muutoksiin henkilökunnan on hyvä varautua reagoimaan joskus nopeastikin.

Vapauttamisyksikötoimintaa suunniteltaessa Kuopioon vankien ajateltiin käyvän itsenäisesti kaupungilla hoitamassa vapautumisen valmisteluun liittyviä asioita. Käytäntö ei kuitenkaan ole toteutunut, koska osa vangeista ei kykene käymään asioilla itsenäisesti ja osaa vangeista ei voida päästää itsenäisesti ulkopuolelle. Vankien saattaminen asioille työllistää taas henkilökuntaa ja käyntejä ulkopuolella täytyy rajoittaa henkilökunnan rajallisuuden vuoksi. Kuopion vapauttamisyksikössä onkin kokeiltu kutsua koolle vangin verkostopalaveri Kuopioon, joka on osoittautunut toimivaksi menetelmäksi verkostotyön toteutumiseksi. Vapauttamisyksikössä valmistellaan lisäksi valvotun koevapauden toimeenpanosuunnitelmia sekä ehdonalaan vapautumiseen liittyvää valvontaa. Kuopion vapauttamisyksikkö pystyy vastaamaan myös siihen tarpeeseen, että vanki voidaan sijoittaa sinne avoimempiin olosuhteisiin, vaikka haasteita avoimissa sijoittamisella muutoin olisi.

9 POHDINTAA

Opinnäytetyöni tarkoitus oli tutkia Kuopion vapauttamisyksikön toimintaa. Tavoitteena oli selvittää, miten vapauttamisyksikkötoiminta on käynnistynyt Kuopiossa, miten henkilökunta on kokenut toiminnan, miten vankien sijoittaminen vapauttamisyksikköön on sujunut ja toteutunut. Tutkimuksen sisältöön sain mielestäni riittävästi vastauksia henkilökunnan haastattelun avulla. Vapauttamisyksikön henkilökunnan suhtautuminen opinnäytetyön tekemiseen ja haastatteluihin oli kaikin puolin myönteistä. Haastateltavat henkilöt kertoivat kokemuksistaan avoimesti ja vastuullisesti ja heidän kertomassaan korostui yhteistyön myönteinen merkitys. Tutkimuksen tekemistä ja haastatteluiden toteutumista ei mielestäni häirinnyt se, että haastateltavat olivat tuttuja henkilöitä ja työskentelimme samassa organisaatiossa. Päinvastoin – yhteydenotto haastateltaviin sujui juuri tuttuuden ansiosta joustavasti. Lisäksi haastattelujen toteutuminen sujui joustavasti sekä haastateltavien että itseni omalla työajalla.

Tuomi & Sarajärven (2009, 135) mukaan laadullisen tutkimuksen luotettavuutta tulee arvioida kokonaisuutena, jolloin sen sisäinen johdonmukaisuus painottuu. Tutkimukseni toteuttaminen ja raportin laatiminen sujuivat suunnitelmien mukaan. Kevään 2011 aikana anoin tutkimuslupaa Rikosseuraamuslaitoksen Keskushallinnosta. Lupa oli välttämätön, jotta pystyin tarkastelemaan vankien tietoja vankitietojärjestelmästä. Kesän 2011 aikana anoin Kuopion vankilan johtajalta lupaa haastatella vapauttamisyksikön henkilökunnan. Sen jälkeen laitoin henkilökunnalle sähköpostitse kirjeen, jossa tiedustelin halukkuutta haastatteluihin suostumisesta. Kaikki kysytyt henkilöt suostuivat haastatteluun. Haastattelujen tuloksia kirjatessa henkilökunnan asema tai ammattinimike ei tule esille. Anonymiteetin huomioiminen on yksi tutkimuksen luotettavuuden piirre. Raportissa esiintyvät lainaukset haastatteluista on valittu siten, että niistä ei tule esille, ketä henkilöä on haastateltu. Esimerkiksi murteen perusteella ei henkilöä voi tunnistaa. Haastateltavia kuvattiin raportissa vain sillä tarkkuudella, kun se on tutkimuksen luotettavuuden kannalta tarkoituksenmukaista.

Opinnäytetyöni tutkimusosuuteen liittyvät haastattelut laadin nopeassa aikataulussa. Haastattelujen onnistumiseen vaikutti se, että haastateltavien kanssa pystyttiin sopimaan aikataulusta ongelmitta eikä sovittuja ajankohtia tarvinnut siirtää tai perua. Jotta haastattelurunkoa olisi voinut edelleen hioa, olisi ollut tarpeen tehdä ensin koehaastattelu. Omaan aikatauluuni vaikuttivat vuosiloma sekä tuleva sairausloma, joten niiden olosuhteiden vallitessa koehaastattelu jäi tekemättä. Lisäksi haastattelurungon olisin voinut lähettää haastateltaville etukäteen tutustuttavaksi. Jos lähtisin toteuttamaan tutkimusta uudelleen haastattelumenetelmää käyttäen, laatisin koehaastattelun ennen varsinaisia haastatteluja sekä lähettäisin haastattelurungon haastateltaville etukäteen. Näin voisin varmistaa sen, että haastattelurunko ja tee-

mat ovat riittävän perusteellisesti valittu sekä haastateltavat saisivat riittävästi etukäteen tietoa käsiteltävästä aiheesta ja voisivat valmistautua haastatteluun. Jos nyt lähtisin tekemään uutta tutkimusta alusta lähtien, vapauttamisyksiköstä tehty tutkimus voisi olla toimintatutkimus, jossa keskeistä on tutkijan osallistuminen. Mielenkiintoisia tuloksia voisi saada myös tutkimalla pidemmällä aikavälillä yksittäisen vangin vapautumista ja integroitumista yhteiskuntaan ja selvittää, mikä merkitys vapauttamisyksikköön sijoittamisella on vangille tai sen merkitystä rikoksen uusimiseen.

Opinnäytetyötä tehdessä olen oppinut vapauttamisyksikön merkityksestä paljon. Kuopion vapauttamisyksikössä tehdään vankien kanssa lähityötä sekä toimivaa verkostotyötä. Henkilökuntaan kuuluvien täytyy osallistua laaja-alaisesti vangin vapautumisen valmisteluun. Vangilla saattaa olla vaikeuksia hallita useita asioita sisältävää vapautumisprosessia ja valmistelu saattaa olla myös henkisesti haastavaa, jolloin henkilökunnalla on hyvä olla valmiudet tukea vankeja. Vankien tuntemus on tärkeää, jotta heitä pystytään kannustamaan oikeilla hetkillä sekä toisaalta vaistoamaan mahdolliset elämänhallinnan heikkenemiset.

Vapauttamisyksikkötoiminta on varsin uutta, eikä sitä oltu vielä aikaisemmin tutkittu. Vapauttamisyksikkötoimintaa ollaan vasta kehittämässä eri puolilla Suomea. Tutkimuksesta tuli selvästi esille se, että vapauttamisyksikkö on tarpeellinen laitospalvelu vapautuvan vangin tukena. Vapauttamisyksikkö ei kuitenkaan sulje pois valvotun koevapauden käyttöä vapautumisvaiheessa. Vapauttamisyksikkö toimii tarpeellisenä tukimuotona esimerkiksi niille vangeille, jotka eivät voi sijoittua valvottuun koevapauteen, mutta tarvitsevat kuitenkin itsenäisen elämän harjoittelua.

Kuopion vapauttamisyksikössä on suhtauduttu realistisesti ja joustavasti yksikölle asetettuihin tulostavoitteisiin. Valvottuun koevapauteen ei sijoiteta sellaisia vankeja, joiden ei arvioida suoriutuvan valvotusta koevapaudesta. Pelkästään tulostavoitteiden määrän mukaan ei valvottuun koevapauteen sijoiteta, vaan jokaisen vangin kohdalla tilanne arvioidaan yksilöllisesti. Myös opiskelemaan hakeutuvia vankeja otetaan laitokseen ainoastaan, jos opiskelu edistää vangin palaamista takaisin siviiliin. Huolellisista valmisteluista ja vankien tilanteisiin perehtymisestä huolimatta epäonnistumisia ilmenee ajoittain. Jotkut vangit eivät pysty sitoutumaan tukimuotoihin tai he eivät pysty noudattamaan esimerkiksi valvotun koevapauden sääntöjä. Vangin oma motivaatio rikoksettomaan elämään onkin merkittävä tekijä muutostyöskentelyn onnistumisessa ulkoisten tukitoimien rinnalla.

10 KEHITTÄMISEHDOTUKSIA

Rangaistuksen suorittaminen vapauttamisyksikössä tulisi perustua pitkälti omatoimisuuteen ja siten vangeille tulisi mahdollistaa itsenäisen elämän opettelu arjentaiteineen. Kuopion vapauttamisyksikössä arjentaiteiden opettelu tai tukeminen on puutteellista. Vapauttamisyksikön fyysiset puitteet eivät mahdollista esimerkiksi ruuan laitton harjoittelua. Ruoka tulee suljetun vankilan keittiöltä ja vankien tarvitsee vain ottaa valmista ruokaa. Vapauttamisyksikön tavoitteena on yleensäkin tukea vangin omatoimisuutta sekä itsenäistä suoriutumista sopivan toiminnan avulla. Kuopion vapauttamisyksikössä toimintaan osallistumisen mahdollisuus on puutteellista. Vapauttamisyksikössä ei ole varsinaista työtoimintaa tarjolla ja vapautumista varten sijoitetut vangit joutuvat olemaan toimeettomana, mikä ei edistä itsenäiseen elämään vapautumista. Kuopion vapauttamisyksikkö tarvitsee edelleen toiminnan suunnittelua ja kehittämistä. Esille nousseet puutteet ja kehittämissuhteet vaikuttavat olevan oleellisia vapauttamisyksikön toimintaan vaikuttavia seikkoja. Mielestäni onkin yllättävää, että puutteisiin ei ole vielä ryhdytty suunnittelemaan ratkaisuja. Aluekeskuksen kehityspäälliköille on tarpeen viestittää toiminnan puutteista sekä toimittaa kehittämissuhteita.

Uusintarikollisuuden vähentämiseen tähtäävät toimintaohjelmat ovat käytössä vapauttamisyksikössä. Ohjelmien toteuttamiseen on koulutettu henkilökuntaa riittävästi. Koulutettua henkilöstöä on suljetussa vankilassa, yhdyskuntaseuraamustoimistossa sekä vapauttamisyksikössä. Suunnitelmana on ollut yhdistää voimavaroja, jotta ohjelmatoiminta toteutuisi kaikissa laitoksissa mutkattomasti ja aina tarpeen mukaan. Kuitenkin sopivan ajankohdan ja yhteisen ajan puute rajoittavat toimintaohjelmien toteutumista toivotulla tavalla. Puute on ilmeinen ja vaatii edelleen yhteistyön tehostamista Kuopion vankilan, vapauttamisyksikön sekä yhdyskuntaseuraamustoimiston kanssa, jotta ohjaajaresurssit saataisiin tehokkaaseen käyttöön. Ohjelmien tilaa suunnitellaan ja arvioidaan koko ajan.

Erilaiset tilaratkaisut toisivat myös mahdollisuuden toiminnan tehostamiselle. Jos vapauttamisyksikössä olisi enemmän tiloja käytössään, voisi silloin suunnitella esimerkiksi kuntouttavaa toimintaa tai askartelutyypistä toimintaa laitoksen sisällä. Lisätilat voivat olla tarpeen myös silloin, kun tarvetta vankien yksinasumiselle ilmenee. Vankien mielialojen muutosten sekä mahdollisten mielenterveysongelmien vuoksi ajoittain yksin asuminen olisi tarpeen.

Lähteet

Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) 2010. Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 3. uudistettu ja täydennetty painos. Juva: WS Bookwell Oy.

Engeström, Y. 1995. Kehittävä työntutkimus. Hallinnon kehittämiskeskus. Helsinki: Painatuskeskus.

Eskola, J. & Suoranta, J. 2005. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 7. painos. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Granfelt, R. 2007. Tuettua polkua vapauteen. Selvitys Kriminaalihuollon tukisäätiön asumis- palveluista ammatillisen tuen näkökulmasta. Kriminaalihuollon tukisäätiö. Raportteja 1/2007. Helsinki: Kopio Niini Oy.

Hartoneva, A. 2002. Normaalisuusperiaate Suomen vankeinhoidossa. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3/2002. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.

Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2009. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Kaurala, M. & Kylämarjtila, V. 2010. Rangaistuksesta vapautuvan kuntoutuksen asema. Kriminaalihuollon tukisäätiö. Raportteja 2/2010. Helsinki: Kopio Niini Oy.

Laine, M. 2002. Kuntoutus vankilan tehtävänä. Teoksessa Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002. Helsinki: Tietosanoma Oy, 137-145.

Mohell, U. & Pajuoja, J. 2006. Vankeuspaketti. Vankeinhoidon kokonaisuudistus käytännössä. Tietosanoma. Tallinna: AS Pakett.

Motiuk, L. 2003. Rikollista käyttäytymistä selittävät teoriat. Teoksessa What Works - mikä toimii vankeinhoidossa ja kriminaalihuollossa? Vankeinhoidon koulutuskeskus. Vantaa: Dark Oy, 37-51.

Rantanen, T. (toim.) 2009. Kuntoutus, vaikuttavuus ja kehittäminen. Näkökulmia rikosseuraamusalan työn kehittämiseen. Edita Prima Oy.

Rikoksista rangaistujen tuen tarve. Suositukset yhteistoiminnalle. Vankien jälkihuoltotyöryhmän raportti. Sosiaali- ja terveysministeriö, Oikeusministeriö, Suomen Kuntaliitto. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:6. Helsinki: Yliopistopaino.

Rikosseuraamusalan asiakaskunta, työprosessit ja kuntouttaminen. Työryhmän mietintö. Rikosseuraamusviraston monisteita 5/2008. <http://www.rikosseuraamus.fi/44434.htm>

Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011-2020. Rikosseuraamuslaitos 2011.

Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2009- Vangit ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaat. Rikosseuraamuslaitos. 2011. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 1/2011. <http://www.rikosseuraamus.fi/53758.htm>

Rikosseuraamuslaitoksen tilinpäätös ja toimintakertomus vuodelta 2010. Rikosseuraamuslaitos. 2011. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 2/2011. <http://www.rikosseuraamus.fi/54144.htm>

Robson, C. 2001. Käytännön arvioinnin perusteet. Opas evaluaation tekijöille ja tilaajille. Tampere: Tammerpaino Oy.

Toikko, T. & Rantanen, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Tampere: Tampereen Yliopistopaino – Juvenes Print.

Travis, J. & Solomon, A. L. & Waul, M. 2001. From prison to home: the Dimensions and Consequences of Prisoner Reentry. Washington, D. C.: Urban Institute Press.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 6. painos. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Vankeuslaki 23.9.2005/767.

What Works – Mikä toimii vankeinhoidossa ja kriminaalihuollossa? 2003. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen oppikirja 1/2003. Vantaa: Dark Oy.

Julkaisemattomat lähteet

Kuopion vapauttamisyksikkö. 2010. Suunnitelma Risen kirjeen nro 2/003/2010 pohjalta.

Kuopion vapauttamisyksikön raportti 6.5.2011.

Oikeusministeriön kriminaalipoliittinen osasto. Vapauttamisyksikkötoiminta. 2/003/2010. Rikosseuraamuslaitos.

Rise 2006e: Rangaistusajan ja vapauttamisen suunnitelmallinen toteuttaminen. Rikosseuraamusviraston määräys 17/011/2006.

Törmälä, P. 1997. "Vaativaa vapautta". Kuopion lääninvankilan asuntola. Tutkielma kriminologian ja seuraamusjärjestelmän sosiologian ylintä kurssia varten.

Liitteet

Liite 1. Haastattelurunko

Teemahaastattelurunko Kuopion vapauttamisyksikön (Kuvy) henkilökunnan haastatteluihin

Työntekijän taustatiedot:

Kuinka kauan työskennellyt Kuvy:ssä?

Työkokemus suljetussa laitoksessa tai avolaitoksessa?

Kuvy:n perustaminen:

Miten henkilökuntaa valmennettiin vapauttamistoimintaan vapauttamisyksikön perustamisvaiheessa?

Miten vapauttamisyksikkötoiminta soveltuu tavallisen avolaitoksen "sisälle"? Esim. vapauttamisyksikön rakenteisiin liittyviä havaintoja.

Millä tavalla henkilökunnan ammattilaisuus eri ammattiryhmissä huomioitiin vapauttamisyksikköä suunniteltaessa?

Kuvy:n toiminta:

Mitä ovat ne erityiset vapauttamistoimenpiteet, joiden perusteella vankeja on syytä sijoittaa Kuvy:öön? (esim. avolaitokseen sijoittamisen arviointi, päihdekuntoutus, koulu-
tus/työllistyminen, asumisen järjestely)

Miten Kuvy:lle asetetut tavoitteet ja käytännön toiminta kohtaavat? (tulostavoitteet; opiskelevien vankien määrä, koevapaudessa olevien määrä, vapauttamisyksikkövangit)

Kerro omin sanoin, mitä kehittämistarpeita on noussut esille vapauttamisyksikkötoiminnan alkamisen (1.5.2010) jälkeen, miten niitä on ratkaistu?

Esimerkki vapauttamisyksikköön sijoitetusta vangista ja vapautumisen valmistelusta.

Mitä on parhaimmillaan vangin vapautumisen valmistelu ja mitä se voi olla haasteellisimmillaan?

Liite 2. Haastattelulupa

Harri Pohjolainen
johtaja
Kuv, Kuvy, Kuy

Haastattelulupa-anomus

Anon lupaa haastatella Kuopion vapauttamisyksikön henkilökuntaa opinnäytetyötäni varten.

Opiskelen Laurea-ammattikorkeakoulussa YAMK-tutkintoa. Tutkintoon sisältyy 30 opintopisteen laajuinen opinnäytetyö. Teen opinnäytetyöni Kuopion vapauttamisyksiköstä. Opinnäytetyö on luonteeltaan tutkimus kehittämistoiminnan tueksi. Olen saanut Kehasta tutkimusluvan, koska tarkastelen vankitietojärjestelmästä Kuopion vapauttamisyksikköön sijoitettujen vankien rangaistusajan suunnitelmia, vapauttamissuunnitelmia sekä Kuvy:öön sijoittamisen perusteita.

Lisäksi tarkoitukseni on haastatella Kuvy:n vakituista henkilökuntaa. Haastattelujen avulla on tarkoitus kartoittaa henkilökunnan näkemyksiä vapauttamisyksikköön sijoitettujen vankien kanssa tehtävästä työstä ja vapauttamisyksikön erityispiirteistä ja -tarpeista. Haastattelut on aikomus tehdä syyskuussa 2011. Kuvy:n työntekijöille lähetän haastatteluluvan saatuaani erillisen kirjeen, jossa kysyn halukkuutta haastatteluun.

Kuopiossa 21.7.2011

Marja-Liisa Valkonen

Liite 3. Saatekirje

Marja-Liisa Valkonen
Erikoissuunnittelija
IPRA / Arke
PL 324, 70101 Kuopio
010 36 87034, 050 4521 017
marja-liisa.valkonen@om.fi

Kuopion vapauttamisyksikkö
Henkilökunta

SAATEKIRJE 7.9.2011

Hei Kuvy:ssä työskentelevä!

Suoritan Laurea ammattikorkeakoulussa sosiaali- ja rikosseuraamusalan ylempää ammattikorkeakoulututkintoa. Opintojen laajuus on 90 op. Tutkintoon sisältyy 30 op:een laajuinen opin-
näytetyö. Teen opinnäytetyön Kuopion vapauttamisyksiköstä. Tarkastelen työssäni Kuvy:n pe-
rustamista ja toiminnan tarkoitusta. Kokoan Vatista tietoja Kuvy:öön tietyllä aikavälillä sijoit-
tettujen vankien sijoitusperusteista sekä rangaistusajan suunnitelmien tavoitteista.

Lisäksi tarkoitukseni on haastatella Kuvy:n henkilökuntaa. Haastattelujen avulla selvitän
mm. mitä erityisiä toimenpiteitä vapauttamisyksikköön sijoitetut vangit tarvitsevat vapautu-
misen tueksi ja miten ne eroavat ns. tavallisesta avolaitosvangista, miten vangin tarpeisiin
pystytään Kuvy:ssä vastaamaan, miten verkostotyö toteutuu ym. Lisäksi kartoitan henkilökun-
nan kokemuksia tähän astisesta toiminnasta.

Oletko halukas osallistumaan haastatteluun? Haastattelut on tarkoitus toteuttaa syyskuun
2011 aikana työpäiväsi lomassa. Aikaa yhteen haastatteluun on syytä varata 1-2 tuntia. Pyy-
dän lähettämään minulle sähköpostitse alustavasti suostumuksen haastatteluun sekä mahdol-
lisia aikataulutoiveita. Otan yhteyttä myöhemmin, jolloin sovimme tarkemmin haastattelun
ajankohdasta.

Ystävällisin terveisin
Marja-Liisa Valkonen

Liite 4. Tutkimuslupahakemus

Marja-Liisa Valkonen
erikoissuunnittelija
IPRA / Arke
PL 324
70101 Kuopio
010 36 87034, 050 4521017

Peter Blomster

PL 319
00181 Helsinki

TUTKIMUSLUPAHAKEMUS

Anon tutkimuslupaa vankitietojärjestelmän käyttämistä varten opinnäytetyössäni.

Olen aloittanut sosiaali- ja rikosseuraamusalan ylempään AMK -tutkintoon johtavat opinnot Laurea ammattikorkeakoulussa syksyllä 2010. Opinnot ovat laajuudeltaan 90 opintopistettä ja niihin sisältyy 30 op:een laajuinen opinnäytetyö. Opinnäytetyötäni ohjaa lehtori Emmi Lattu Laureasta.

Opinnäytetyöni alustava nimi on **Kuopion vapauttamisyksikön toiminnan kehittäminen - tutkimus toiminnan kehittämisen tueksi**. Opinnäytetyöni tarkoitus on tutkia Kuopion vapauttamisyksikön (Kuvy) toimintaa ja sen tarkoitusta sekä löytää mahdollisesti kehittämis ehdotuksia. Opinnäytetyöhön kokoan vapauttamisyksikön henkilökunnan kokemuksia toiminnasta sekä tietoa vapauttamisyksikköön sijoitettujen vankien sijoitusperusteista, tarpeista ja vapautumiseen liittyvistä toimenpiteistä. Tarkoitus on kartoittaa vapauttamisyksikölle asetettuja tavoitteita ja tarkastella niitä suhteessa sekä henkilökunnan että yksikön resursseihin. Tavoitteena on selvittää, miten vapauttamisyksikötoiminta eroaa aikaisemmasta perinteisestä avolaitos toiminnasta sekä mitä asioita on huomioitava vankeja sijoitettaessa vapauttamisyksikköön vapautumisen sisällön kannalta. Lisäksi tarkastelen, mitä ovat ne erityiset vapauttamistoimenpiteet, joiden perusteella vankeja sijoitetaan vapauttamisyksikköön. Tarkoitus on muo-

dostaa kuva siitä, miten vapauttamisyksikölle kohdistetut tavoitteet ja konkreettinen toiminta kohtaavat.

Opinnäytetyön teoreettiset lähtökohdat muodostuvat vankien yhteiskuntaan integroitumisesta, vankilan kuntouttavasta merkityksestä sekä vapautumisen valmistelusta. Opinnäytetyöhöni kokoan teorian tietoa lisäksi vankilan kuntouttavista toimenpiteistä, osittain myös kuntouttavan toiminnan historiallisesta kehityksestä sekä verkostotyön merkityksestä vangin vapautumisen yhteydessä. Vapauttamisyksiköiden suunnittelua ja toiminnan kehittymistä voisi lyhyesti myös kuvata. Kuopion vapauttamisyksikön perustamisesta ja siihen liittyvistä tavoitteista koottuja suunnitelmia ja raportteja hyödyntämällä hahmotan toiminnan aloittamista.

Opinnäytetyön kohderyhmä on Kuopion vapauttamisyksikössä työskentelevä vakituinen henkilökunta sekä tietyllä aikavälillä Kuvy:öön sijoitetut vangit. Henkilökunnan kokemuksia tähänastisesta toiminnasta kerään haastattelun keinoin. Vankien tietoja on tarkoitus koota vankitietojärjestelmästä (Vati). Vankitietojärjestelmästä kokoan tiedot Kuopion vapauttamisyksikköön ajalla 1.5.2010-31.3.2011 sijoitetuista vangeista. Tarkastelen vankien rangaistusajan suunnitelmien tavoitteita ja vapauttamisyksikköön sijoittamisen perusteita sekä toteutuneita toimenpiteitä vapauttamiseen liittyen. Vankitietojärjestelmästä koottuja tietoja ei käytä minun lisäksi kukaan muu henkilö. Säilytän vankien tiedot työpaikallani lukitussa tilassa ja tuhoan aineiston tutkimuksen valmistuttua luotettavasti.

Aineistoa analysoin seuraavasti. Haastattelut tallennan nauhurille ja pyrin saamaan niistä purkamisen jälkeen kokonaiskäsityksen henkilökunnan tähänastisista kokemuksista. Laadin yhteenvedon haastatteluaineistosta sekä vankien tiedoista sekä tiivistän kokonaisuuden keskeisten aiheiden pohjalta. Pyrin hahmottamaan, millaisia erityistoimenpiteitä vapauttamisyksikköön sijoitetut vangit tarvitsevat sekä miten vankien tarpeisiin pystytään vastaamaan.

Opinnäytetyöni aikataulua ja toteutusta olen suunnitellut seuraavasti. Kevättalven 2011 aikana kokoan tietoa Kuopion vapauttamisyksikön perustamisesta, yleensä tutkimuksen teoreettisista lähtökohdista sekä tutkimusluvan saatuni vankien rangaistustajan suunnitelmista ja vapauttamisyksikköön sijoituksen perusteista, joita saan vankitietojärjestelmästä. Kevään 2011 aikana on tarkoitus valmistella haastattelua Kuvy:n henkilökunnalle ja kesän aikana saada haastattelut tehtyä huomioiden kesälomat ym. Syksyllä 2011 teen haastatteluaineiston purkamisen sekä kirjaamisen. Raportin kirjoittaminen toteutuu syksyn 2011 aikana ja opinnäytetyön valmistuminen vuoden 2012 alkupuolella.

Liite 5. Tutkimuslupa

RISE RIKOSSEURAAMUSLAITOS

Päätös

7.4.2011

19 /332/2011

Marja-Liisa Vakonen
Erikoissuunnittelija
Itä- Pohjois-Suomen rikosseuraamusalue
Arviointikeskus
PL 324 Kuopio

Hakemuksenne 5.4.2010

Tutkimuslupahakemus

Olet hakenut Rikosseuraamuslaitokselta tutkimuslupaa Laurea-ammattikorkeakoulun ylemmän amk-tutkinnon opinnäytetyötä varten. Opinnäytteen ohjaajana toimii lehtori Emmi Lattu.

Tutkimuksen aihe ja tarkoitus

Opinnäytteen tarkoituksena on tutkia Kuopion vapauttamisyksikön toimintaa ja sen tarkoitusta sekä löytää kehittämiskehdotuksia.

Tutkimuksen kohderyhmä

Kuopion vapauttamisyksikön henkilökunta ja vapauttamisyksikköön sijoitetut vangit.

Tutkimuksen toteutus

Henkilökunnan haastattelut.

Kuopion vapauttamisyksikköön sijoitetuista vangeista tietoja kerätään vanki-tietojärjestelmästä ajalla 1.5.2010-31.3.2011. Tietoja kerätään vankien rangaistusajan suunnitelmien tavoitteista, vapauttamisyksikköön sijoittamisen perusteista sekä toteutuselosta toimenpiteistä vapauttamiseen liittyen.

Lupahakemus

Haette lupaa haastattelun suorittamiseen sekä vankitietojärjestelmän käyttöön.

Päätös

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikkö myöntää teille tutkimusluvan hakemuksenne mukaisesti.

Henkilökunnan osallistuminen tutkimukseen on vapaaehtoista ja heitä tulee pyytää haastatteluihin yksilöity suostumus. Käytännön järjestelyt haastattelujen toteuttamiseksi sovitaan johtajan välityksellä. Tutkimuksen toteutus ja

2(2)

tutkimusaineiston keruu ei saa aiheuttaa kohtuutonta haittaa vankilayksikön muulle toiminnalle.

Tutkimuksen tulokset on esitettävä niin, etteivät yksittäiset henkilöt ole tunnistettavissa. Tutkimusaineisto on säilytettävä siten, ettei se joudu ulkopuolisten käsiin. Tutkimusaineisto on tarkoitettu vain tutkimukselliseen käyttöön ja se on hävitettävä yksilötietojen osalta tutkimuksen valmistuttua.

Tutkimuksen valmistuttua siitä tulee lähettää kopio Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköön, Kuopion vankilaan sekä Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen Kriminologiselle kirjastolle (Vemissakatu 2A, 01301 VANTAA). Hankkeesta tulee myös lähettää tiivistelmä Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikköön (peter.blomster@om.fi). Rikosseuraamuslaitos pitää oikeuden julkaisa tiivistelmän internet-sivuillaan.

 Kirsti Kuivajarvi
 kehitysjohtaja

 Peter Blomster
 tutkija

Tiedoksi

Itä-Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueen johtaja Mika Antikainen
 Kuopion vankilan johtaja Harri Pohjolainen